Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвулелиниң органы

№ 86 (9461) | Пятница, апрель 12, 1974 чыл | 1925 чылда үнделеттинген. | Өртээ 2 коп.

БӨГҮН—КОСМОНАВТИКА ХҮНҮ

ОКТАРГАЙНЫ ӨӨРЕНИР БОЛГАШ КОСМОС ДЕЛГЕМНЕРИН ШИНГЭЭДИП АЛЫР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СОВЕТ ЭРТЕМНИҢ ШЫЛГАРАНГАЙ ЧЕДИИШКИННЕРИН БҮГҮ ДЕЛЕГЕЙ ХҮЛЭЭП КӨРҮП ТУРАР.

(Л. И. БРЕЖНЕВ).

Совет Эвилелиниң Маадыры, делегейде бирги хөрээжен космонавт Валентина Николаева-Терешкова (оң талазында) бо чылдың февраль 15-те Москвада Эвилелдер бажыңының Колонналыг залында Совет хөрээженнер Комитединиң ол комитетти Улустарның ваймралы орденнерге шаңнаанынга холбаштырган Пленумунуң бөлүк киржикчилериниң аразында.

ТЫВА—МАЙ БИРГЕ УТКУШТУР

АПРЕЛЬ 20: КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БАЙЫРЛАЛЫНГА

Апрель 20-де коммунистиг субботникти эртиреринде талазы-биле республика штабының эзелчеглиг хуралынга Барыын-Хемчик, Каа-Хем районларының субботникке белеткелин дыцнаан. Ук районнарга апрель 20-ни хостуг күш-ажылдың ёзулуг байырлалының хүнү, эң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарының үлегери болдурар дээш штабтарның ап чоруткан хемчеглерин эштер А. Кувшинов биле Ш. Серээдар илеткээн.

Ол хүн 15 мың ажыг барыын-хемчикчилер (чурттакчы чонуң барык чартык кезии) үлетпүр бүдүрүлгеринге, тудуг, транспорт, хандырылга организацияларынга ажылдаар. Район штабы ажылдаар кижилерниң хуваалдазын, күш-ажылды таарыштыр организастаарының айтырыгларын ханы өөренип, эрткен чылдарның дуржулгалын кичээнгейге алган.

Каа-Хемниң район штабы организас-техникиг хемчеглерин тускай план ёзугаар чорудуп, кылыр ажылдың хемчээлин, ону боттандырарының материал-техникиг курлавырларын тодараткан. Ол бүгү хемчеглерни агитацияның, пропаганданың янзы-бүрү хевирлери-биле быжыглааны солун.

Хуралга коммунистиг субботникке белеткелди массалыг пропаганда органнарының — парлалганың, телевиденнеңниң, радионуң чырыдып турарының дугайында информацияны база дыцнаан.

Субботник хүнүнде ажылчы чоннарны иштиниң чемненилге бүдүрүлгелери эки хандырын дээш үүнү кылырын садыг организацияларының удуртукчулары штабка дыцнаткан.

АЖЫЛ ХҮНҮ ДОЛУ АЖЫГЛАТТЫНАР

Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң патриотчу өгелээшкинин детківишаан, Коммунистиг субботникти бедик көдүрлүүшкүнүг эртиреринде бистиң Эрзин районуң ажылчыннары болган колхозчулары, албан-хаакчылары болган школачылары—бүгү чону шиитпирлеп алган.

«Коммунистиг субботникче чаңгыс кижи дег үнээлинер!» —дээн лозуцнарны хову-трактор бригадаларынга, сүт-бараан фермаларынга, культура одагларынга болгаш өске-даа черлерге бо-ла көрүп болур. Районуң хөй санныг лекторлары, агитаторлары, политинформаторлары, партия, совет, комсомол болгаш өске-даа органнарның ажылдакчылары тускай эртемнигле чонга коммунистиг субботникти ужур-дузазын тайылбырлап турарлар.

Коммунистиг субботник дугайында тайылбыр ажылы ажылчы чоннуң күш-ажылчы хей-аъдын көдүрүп турар. Оон түнелинде элээн хөй коллективтер субботник хүнүнде кылыр ажылын эде көрүп, улам-на хөйну бүдүрерин планнаан. Ындыг планнар амыдыралга боттанган соонда, беш чыл фондузунче кирер акшаның саны көвүдей бээри чугаажок.

Районуң ажыл-агыйларында, албан организацияларында болгаш өске-даа коллективтеринде коммунистиг субботник хүнүнде кылыр ажылдар планнаттынган, машина-техника хуваатты-вган, кымның каяа ажылдаары билдингир апарган. Субботникке белеткелдиң багай эвес чоруп турарының херечизи ол.

Бистин районнуң чону аваан, ынчалаа-даа «кызыл субботага» 4000 ажыг кижи үнер. Олар 5500 рубль түнүг ажылды кылыр болгаш беш чылдың фондузунче 2280 рубльди шилчидер. Ол хүн 100 кубометр тудуг ыяжын, 370 кубометр оттулар ыяш белеткээри, хураган кирер үш, хой кирер ийи, инектиг ийи кажаалын тудары, кажаалар көрженин хоорары болгаш өске-даа ажылдар көрдүнген. Коммунистиг субботникке киржир кижилериң 35 хуузу суурлар чаагайжыдылгазынга ажылдаар.

Субботник эртиреринде район болгаш чер-черде штабтары белеткел ажылдарын организастыг чорудуп турар. Тудар болгаш септээр кажаалар-ның материалдарын сөөртүү түлүк чоруп турар. Ол хүн ажыглаар 60 автомашина, 20 трактор болгаш оон-даа өске техника ам белен.

Кодан иштин аштаар хүүректорни, токпак кагар балдыларны база тыштынын турар. Чүгле «Коммунизмче орук» колхозка безин 500, а «Чаа орук» колхозка 480 кижи ажылдаар турда, оларның чепсек-херекселин амдыгаастан четчелээри чугула. Ажыл үүнү ынчан долу ажыглаттынар, ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик болур.

Коммунистиг субботник—бүгү чоннуң хөрөө. Аңаа кижи бүрүзү киржир. Бо чаңчыл апарган патриотчу болгаш кижизидикчи утка-шыларлыг шимчээшкиннің бистин районга чедиишкиниг эртери чугаажок.

В. КУНГАА,
субботник эртиреер талазы-биле район штабының кежигүнү.

РЕСПУБЛИКАДА ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛДАРЫ

МУРНУНДА – «МУРНАКЧЫ»

Бай-Тайга районуң ажыл-агыйлары шөлдериниң өл-шыгын базырарынче апрельдиң 4-тен эгелеп кирген. Ам ховушөлдерде ажыл-иш хайныгып турар. Кыжын хар чуга болган ужурунда, ховунуң өлшыгы чедишпес. Ынчангаш часкы өл-шыкты бусталдырып үндүрбес дээш механизаторлар кончуг шалып ажылдап турар.

Часкы ховуажылдарынга «Мурнакчы» колхоз мурнаа турар. Ол ажыл-агыйның өлшыгын базырар ужурлуг суггат чок чери 358 га. Ону илиртээрин колхозтуң механизаторлары барык-ла доскан. «Тээли» совхоз 1738 га черниң шыгын базырар ужурлуг. Оон 150 ганың шыгы базыртынган.

Өл-шык базырыышкыны-биле чергелештир, ажыл-агыйлар часкы суггарылганы болгаш шөлдерге өдек төгериг база чорудуп турар. Ниитизиби-ле 23 кижилиг 5 суттатчы звено районда ажылдап эгелээн. Оларны дериг-херекселдер-биле бүрүн хандырган. «Мурнакчы» колхозта 95 ганы, «Бай-Тал» совхозта—60 ганы, «Тээлиде»—30 ганы суггарган. Хүн чылып, суг эльбээн тудум-на суттат ажылы улам күштелир апаар.

Районуң ажыл-агыйлары ниитизи-биле 4600 тонна өдектя шөлдерге төгер ужурлуг. Ам херек кырында төккени 3000 тонна. «Мурнакчы» колхоз 600 тонна өдек төгер планын 653 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. «Тээли совхоз 2100 тонна өдек төгер планындан 653 тоннаны төккен.

Ажыл-агыйларның агрономнары чаштырылга мурнунда үрезин тарааны хораннаарынче онза кичээнгей салып турарлар. Амгы үеде белен үрезинден 313 тоннаны хораннаан.

Б. ДАЙЫНЧЫ,
Райнүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелениниң кол агроному.

Чер аңдарылгазынче кирипкен

Кызыл хоорай Совединиң «Сүспак» совхозунуң Сергей Осиповка удурткан № 2 хову бригадазы чер аңдарылгазын чорудуп эгелээн. Механизаторлар ховуже унгеннинің баштайгы хүнүнден-не бедик бүдүрүкчүлүг ажылдан турарлар. Нагаан Колхоз Хертекович биле Максыр Шулуу олар хүнде 6,9 гектар черни аңдарар нормалыг турган, ону 7,5 гектар чедир ажыр күүсеп турар. Механизаторлар ортузунда социалистиг чарыш часкы хову ажылдарының баштайгы хүнүнде-ле калбарган.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) Нагаан Колхоз, Сергей Осипов болгаш Максыр Шулуу.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

З В Е Н О Л А Р

«Шекпээр» совхозтуң Бичетей салбырының тараажылары тодарадыкчы чылда суггаттыг шөлдерни калбартып турган, кукуруза болган картофельден албек дүжүүрү өстүрүп алыр сорулганы салганнар.

Суттатчылар звеноларын тургускулаан. Звено бүрүзүнде участокларны быжыглаан. Суттатчылар социалистиг хүдэлгелерни алганнар.

Коммунист Ооржак Белекоол 26 кижи составтыг бригаданы удуртуп турар. Бригада кежигүннери Дат-Ужунда 105 гектар кукуруза шөлүн суггарып алганнар.

Совхозтуң дирекциязы суттатчыларны техника болгаш транспорт-биле хандырган.

С. ХИРЛИГ-ООЛ.

ЭШ К. Т. МАЗУРОВКА ШАҢНАЛДЫ ТЫВЫСКАНЫ

Апрель 10-да, Кремльге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный Ленин орденнин болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырының «Кадыыр болгаш Маска» деп алдын медалын СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвулелиниң Даргазының бирги оралакчызы К. Т. Мазуровка тывыскан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың мурнунга улуг ачы-хавыязы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 60 харлааның таварыштыр К. Т. Мазуров ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар ол бедик шаннал-биле шаннаткан.

Шаңналды тыпсырының ёзуладынга эштер Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, А. А. Гречко, В. В. Гришин, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев олар киришкен.

Н. В. Подгорный шаңналды тыпсыр тура, оон амыдыралынга кайгамчык хүн-биле холбаштыр К. Т. Мазуровка СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың өмүнээзинден чүректин ханызындан байыр чедирген.

Партия болгаш күрүне СЭКП-ниң, бистиң Төрээн чуртувустуң болгаш совет улустуң мурнунга Силерниң ачы-хавыяңарны бедиг-биле үнелээн. Силерни Ленин орденнин база «Кадыыр болгаш Маска» деп алдын медаль-биле шаңнаан деп, И. В. Подгорный чугаалаан.

Төп Комитеттиң, Дээди Советтиң Президиумунуң, Совет чазактың чедирген байырлыг чагаазында Силерниң ажыл-чорудулганарга бедик үнелелди берген. Совет улус болгаш партия силерни кайгамчык коммунист деп билир, чүге дээрге, Силерни партия кайнаар-даа чоруткан болдур, кайда-ла херек апарган болдур, Силер кала-даа баргаш, Силерге дааскан ажыл-херектиг шыпчы болгаш ак сеткилдиг-биле күүседип келген силер.

СЭКП Төп Комитединиң, ТК-ның Политбюрозунуң өмүнээзинден, Дээди Советтиң Президиумундан болгаш Совет чазактың база мында киржип турар бистиң-ниң шуптувустуң өмүнээзистен чүректин ханызындан база катап байыр чедирип тур бис. Коммунистиг партияның болгаш оон XXIV съездизиниң салган сорулгаларын шиитпирээринге, бистин Төрээн чуртувустуң чаагай чоруунга улуг-улуг чедиишкиннерлиг, кадык-чаагай болгаш аас-кежиктиг болурунарны күзеп тур бис.

К. Т. Мазуров харыы сөс алгаш, оон күш-ажылын бедиг-биле үнелээни дээш, оон адрезинге хамаарыштыр СЭКП Төп Комитединиң, Дээди Советтиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың байыр чедиришкининде айткан чылыг сөстер дээш ханызы-биле өөрүп четтиргенин бистин партиявыстың Төп Комитединиң Политбюрозунга, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, Совет чазакка илдергейлээн.

Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң хөрөөнге бараан болурундан артык бедик хүдэлге менде чок деп, К. Т. Мазуров чугаалаан. Партияга мөөн ажылымны ол хире бедик үнелээнинге ыка өөрүп тур мен. Партия органнарынга 30 ажыг чылдар иштинде ажылдаар аас-кежиктиг болган мен. Бистин шуптувустуң ханы хүндүлеп чоруурувус Леонид Ильич Брежнев ажылын башкарып турар СЭКП ТК-ның болгаш бистиң партиявыстың ТК-зының Политбюрозунуң амгы составының кежигүнү болганымны онза аас-кежиктиг кылдыр санап чоруур мен.

Төрээн чурттуң бедик шаңналын хүлээп ап тура, бодумнуң бүгү күжүмнү Коммунистиг партияның хөрөөнге, чоннуң чаагай чоруунга моон соңгаар-даа бээримни, бистин чуртувуска коммунистиг пиитилелди тургузар талазы-биле бистиң партиявыстың ажылдап кылганы кайгамчык улуг планнарны боттандырар дээш ажылдаарымны Силерге бүүдүлүп тур мен.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчулары К. Т. Мазуровка Төрээн чурттуң бедик шаңналы-биле холбаштыр чылыг болгаш чүректин ханызындан изиг байыр чедирген.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда талазы-биле Төп соңгулда комиссиязында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Совединге тоску чыыштын соңгулдазы 1974 чылдың июнь 16-да болур.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының хуралы 1974 чылдың апрель 10-да Москвага, Эвиледдер бажыңынга болган.

Бедик идегелди көргүскени дээш ажылчы чоннарның коллективтеринге болгаш хөй-ниитти организацияларынга ханы өөрүп четтиришкинни комиссия кежигүннериниң мурнундан Төп соңгулда комиссиязының даргазы академик П. Н. Федосеев бодунуп эге чугаазынга илергейлээн.

Чурттуң күрүне эрте-чагыргазының дээди органынга ам болур соңгулда политиктиг улуг болуушкын болур деп, П. Н. Федосеев онзадан демдеглээн. Совет кижилер соңгулдага уткуштур Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязын долгандыр сырый каттышкан чоруп орар.

Эрткен дөрт чылда төөгүлүг улуг болуушкуннар болган. Совет ниитилелдиң политиктиг болгаш социал-экономиктиг улам ынайгы хөгжүүлдезинин тодаргай программазын айтып, амгы үе-чадада коммунистиг тургузуушкунуң оруктарын төлевилээн СЭКП-ниң XXIV съездизи болган. Бистиң чуртувустуң улустары ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын демдеглээн ол дээрге ленинчи национал политиканың тиилелгезинин, социалистиг нацияларның болгаш улус чоннарның улам быжыгын турар найыралының чырыткылаңчак көргүзүү болган. Совет Эвилелиниң делегей байдалы быжыккан. «Соок дайындан» харын дүшкүүрүг чорукту кошкадырынче болгаш янзы-бүрү ниитилел тургузуулуг күрүнелериниң аразында тайбын кожа-хелбээ догуннааткынының принциптерин бадыткаарынче углаттан эргилде болган.

Совет кижилер бистиң партиявыстың иштики болгаш даштыкы политиказын чүүлдүдүүнүн, идепкейлиг детки-кип, ону боттандырарынга СЭКП Төп Комитединиң, оон Политбюрозунуң болгаш эш Л. И. Брежневтиң бодунуп улуг салыышкынын сеткил ханыышкын-биле демдеглеп турар.

Ажылчыннар, колхозчулар, совет интеллигенция коммунистиг тургузуушкунуң бүгү участокларында эрес-шудургу ажылдап турар. СЭКП ТК-ның декабрь (1973 чыл) Пленумунуң шиитпирлериниге болгаш СЭКП ТК-ның партияга, совет улуска Кыйгырынга харыы кылдыр тоску чыыштын

КОММУНИСТИГ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИНГЕ ЧЕДЕ БЭЭР БИС (В. И. Ленин)

Коммунистиг күш-ажыл шалыпчыларының Кызыл хоорай слёдунга

Совет эрге-чагырганың тургустунуп турган чылдарындала бистиң күрүневистиң үндезилекчизи В. И. Ленин күш-ажылды үнелеп көөрүнүң бедик чадазы коммунистиг ёзу-биле, бедик медерелдии-биле ажылдаары деп айыткан болгаш коммунистиг күш-ажылдың тиилелгезинге чедери бистиң ниитилелдиң эчис сорулгазы деп өнзалап демдеглээн. Чүгле бистиң республиканың найысылалында безин коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези деп бедик атты ийи бүдүрүлге — республика типографиязы биле Кызылдың электростанциязы чедип алган. Он-он цех, бригада коллективтери ону эдилээр эргени чедип ап, чүс-чүс бүдүрүлге мурнакчылары коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп бедик атты эдилеп, дыка хөй кижи өл ат дээш демиселде киржип турар.

Республика найысылалында коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының болгаш коллективтериниң хоорай слёду бөгүн Кызылга ажыттынар. Ол слёттуң чамдык киржикчилериниң чугааларын бо арында парлаан.

Коммунистиг күш-ажыл коллективи — Кызылдың электростанциязының хоочунарының бирээзи Н. И. Коптептиң өөренникчизи турган Валентина Махова амгы үеде башкызындан дудак чок бүдүрүлгечилерниң бирээзи апарган. Өларның кайызы-даа коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары. Харыдап турар ажылы база чаңгыс — турбиналар

Электростанцияның турбина салбырының машинистери Николай Иванович биле Валентина Михайловна тодарадыкчы чылдың баштайгы кварталында бүдүрүлгениң мурнакчыларының одуруунга үнгеннер.

ЧУРУКТА: турбина машинистери В. М. Махова биле Н. И. Коптев ажыл үезинде.

КОЛЛЕКТИВ КИЖИ ДЭЭШ, КИЖИ—КОЛЛЕКТИВ ДЭЭШ

Күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумун быжыглаар телазы-биле коллективтиг материалдыг болгаш моральдыг харыысалганы алган дугайында Ак-Довуракты ң даг-дүгү арыглаар фабриказының бир бүдүрүлге болгаш ийи ээлчег коллективтериниң үндүрген эгелекчи саналын СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң деткээн доктаалын, ооң-биле кады февраль 21-де үнген № 44 «Шында» «Харыысалганы бодунга алган» деп эгелиг чүүлүн улуг сонуургал-биле номчуп танышкаш, борта хамаарыштыр бодум бодалдарымны чугаалаксадым. Ак-довуракчыларның бо үнелиг эгелээшкини, чогум ооң ханы утказын алыр болза, 1959—60 чылдарда чурттуң мурнакчы бүдүрүлге коллективтериниң көдүрүп үндүргени, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң кол принциви: чаңгызы—хөйү, хөйү—чаңгызы дээш деп кыйгырыгның хөрек кырында бөттаныышкынынга дүүшкек.

Шынап-ла күш-ажылдың сагылга-чурумун, аажы-чаңның дүрүмнерин болгаш нормаларын шыңгыы сагывас болза, демниг күш-ажыл-даа, чедиишкин-даа болдунмас. Ынчангаш амгы үеде коллектив бүрүзү күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче кол кичээнгейни углап, чамдык ажылчыннарның бүдүрүлге чуруму үрээр, салдынчак болгаш чуду-каралар, ажыл шагы үзер, ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктары-биле шыңгыы демиселди чорудуп, ооң-биле кады күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге база коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнүн тодаргай негелделерин боттандырарынга коллективтиң салдары кажангызындан артык бедип турар.

Ынчангаш ак-довуракчыларның коллективтиг кижизидилге талазы-биле көдүрүп үндүрген үнелиг эгелээшкини бүдүрүлге коллективтеринге калбак деткимчени алыры чугаажок. Чүге дээрге бүдүрүлге болгаш хөй-ниити черлеринге үлегерлиг корум-чурумну тургузары коллективтерге онаажып турар. Ындыг арга-биле ажылдаар негелде биске база тургустунары чугаажок. Бистиң «Кызыл-тудуг» эргелелиниң коллективи республика найысылалында хоочун, мурнакчы тудут организациязы. Хөй чылдыг байлак дуржулга-биле чепсеглеңген кайгамчык уран-шевер тудутжулар бо коллективте бар. Мында күш-ажылчы коллективтиң бөлөө турум, ынчалза-даа чаа ажылчыннарны бодунга немей быжыглап, кижизидери дээш доктаамал кичээнгей салып турар. Ооң кол үг-шии коллективте күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, аңаа кижилерни чаңчыктырарынче, материалдыг болгаш моральдыг сонуургалды бедидеринче угланган. Чарыштың тиилекчилеринге материалдыг болгаш моральдыг шаңналдарны тыпсыы, бердинген онаалдаларны чогуур хуусаазындан эрте күүсеткени дээш ажыл төлевириниң депшилгелиг аккорд-шаңналдыг системазын бүгү бригадаларга калбарткан. Ол шаңналды ажылдың шынарын барымдаалап, чылдагаан чок черге ажылга үнмээннерге болгаш арагалаашкын уржуундан хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээннерге бо шаңнал-макталдарның кандыг-даа хевирин тывыспайн турар.

Кандыг-бир чаа ажылчынны ажылга хүлээп алырда болгаш үндүрерде, бо айтырыгны тудугжу бригадаларда тургускулаан бригада төвүлелдери чөпшээрелди бээрге, чүгле ынчан эргелел шиитпирлээр. Бо айтырыгны бистеынчаар чурумчутканы ажылчыннарның бот-харыысалгазын бедидеринге болгаш ажылга доктаамал быжыглаарынга боттуг салдарны чедиргген.

Бисте бригадалар төвүлелдери бодунда бактаап турар ажылчыннарның коммунистиг кижизидилгезинче доктаамал кичээнгейни салып, бригадага кандыг-бир кижи күш-ажылдың, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрепкен болза, ону бир дугаарында төвүлелдиң азы бригада коллективиниң мурнунга администрация, профсвилел төлээлерин киириштирип, хемчээн ап турар. Ынчангаш чурум үрээр чорук эвээжээн.

Ынчалзажок араганың уржуундан ажыл хүнү үзүпкеш, коллективке хемчег алдыртырындан дезип, каяа-даа доктаамал ажылдавас организациялар аразынга улчүп чоруур ындыг ийи-чаңгыс эштерниң бисте бары хомудаңчыг. Ындыг эштер кады-кожа ажылдап турар эш-өөрүнге шаптыктап, бодунуң ажылчын ат-аддарын баксырадып чоруурлар. Бир тээ коллектив мурнунга ажылчын кижи бүрүзүнүң моральдыг харыысалгазының дугайында айтырыг көдүрүлген болганда, чугаа чүнүп-даа мурнунда ооң коммунистиг кижизидилгезиниң дугайында болуру чугаажок. Коллективтерде кижизидилге айтырыглары кайда, канчаар тургустунганын калбаа-биле солчуп, чугаалажыры черле ажыктыг.

Дуржулгага даянмас болза, бо нарын айтырыг — коллективтиг кижизидилге дээштиг бооп шыдавас. Коллектив бүрүзүнге күш-ажылчы чедиишкин ооң кежигүнү кижи бүрүзүнүң шудургу ажыл-ижиндең хамааржыр, ындыг кижизидилгеден ёзулуг мөзү-шынар, чараш аажы-чаң, бүгү тала-биле ханы билиг-медерелдиг, төлептиг күш-ажылчы кижи тургустунар болгай. Ынчангаш кижини канчаардаа эде кижизидип шыдаар күш коллективте бар. Ак-довуракчыларның чаа эгелээшкининиң үнези ында деп бодаар мен. Ол дээрге күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөру дээш демиселдиң чарылбас кезии-дир.

Д. ЧҮЛЬДҮМ-ООЛ,
«Кызыл тудугнуң» дашчызы.

ХҮЛЭЭЛГЕВИСТИ КҮҮСЕДИР БИС

Кызылдың № 1 чүүк автоажыл-агыйында комсомолчу-аныяктарның чолаачылар бригадазы партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш чыл келген тудум бедик социалистиг хүлээлгени ап, ону алдарлыы-биле күүседип турарлар. Бригада 9 аныяк чолаачыдан тургустунган, оларның үжү ленинчи комсомолдуң кежигүннери.

Эрткен шиитпирлиг чылдың планныг онаалдаларын тоннакилометр талазы-биле 120,7 хуу күүсеткен. 3578 литр кывар чүүлдү болгаш 15 эжеш автодугуйну камнап алган. Тоску беш чылдың тодарадыкчы дөртү чылының онаалдаларын чедиишкинниг күүседир база комсомолдуң XVII съездизинге болгаш Совет Тываның 30 чыл оюнга төлептиг ужуражыры-биле бригада уткуштур планны алган. Ында бо чылдың планныг онаалдазын декабрь 5-те күүседири көрдүнген. Чыл дургузунда 4500 тонна чүүктү сөөртүр ужурлуг. Бригаданың кежигүн бүрүзү 230 кижи-хүнүн ажылдаар. Ооң-биле кады 6 мун литр кывар чүүлдү, 10 эжеш автодугуйну болгаш 150 рубльдин артык кезектерин • камнап алыр.

Бригада алган социалистиг хүлээлгезин херек кырында күүседип эгелээн. Январьда чүүк сөөртүр планын тоннакилометр талазы-биле 119,9 хуу күүсеткен, 1623 литр кывар чүүл камнаттынган. Февральдың планын 146,6 хуу күүседип, 903 литр кывар чүүлдү камнап алган. Бирги кварталдың ажыл планын 134,4 хуу күүседип, 3088 литр кывар чүүлдү болгаш 4 эжеш автодугуйну камнап алган.

Планныг онаалданы болгаш социалистиг хүлээлгени чедиишкинниг күүседиринге бистиң коллективте болгаш Кызылдың автоажыл-агый черлериниң комсомолчу-аныяктар бригадаларының аразында калбарган социалистиг чарыш улуг идигни берип турар. Бригадада кижи бүрүзү хуузунда хүлээлгелиг болгаш чарышка бот-боттарын база өске чолаачыларны кыйгырган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, техниканы озал-ондак чокка ажыглаар дээш, база ажылга болгаш хөй-ниитиниң ажыл-хөрээнге коммунистиг ёзу-биле киржир дээш туржуп турар бис.

Ажыл-иштиң чедиишкини бисти өөртүп турар. Ынчалза-даа аңаа менээргенмейн, четпестерни илередип, курлавырларны тывары — комсомолчу хүлээлгевис. Ынчангаш хүн-бүрүде чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, ажылга ёзулуг бедик мергежилдиг специалист болуру бистиң күзеливис.

В. УЛАНОВ,
№ 1 автоажыл-агыйның комсомолчу-аныяктар чолаачыларының бригадири.

КЫЙГЫРЫГГА СОРУК КИРГЕШ...

Мен «Кара-Хаак» совхозтуң хойжузу болуп, кодан хойну хүлээп алганымдан бөөр ам таптыг-ла үш чыл болуп турар. Ол үениң дургузунда багай эвес түңнелдерлиг болуп келген мен. Ниитиниң малының баш санын өстүрер, ооң продуктулуун бедидер дээш чүткүлдүг ажылдан келирге, ажыл-херек-даа үре-түңнелдиг болур-дур. Тоску беш чылдың ийиги чылында төрүүр үүс хойга онааштыр 118 хураганы менди доруктуруп, хой бүрүзүнден-не 3 кг 600 грамм дүктү кыргын алдым, а эрткен шиитпирлиг чылда төрүүр үүс хойга онааштыр 108 хураганны менди ап, хой бүрүзүнден-не 3 кг ажыг дүктү кыргын алдым.

Хойжунуң ажылы нарын. Маңаа кижиниң бодунуң шыдамыккайы, ажылын ыяк билири негеттинер. Бодум дутайты чылдың-на хойларымны кыш удур чайын таарымчалыг черлерге семирти одарладып, он тоннадан эвээжевес сигенни белеткеп ап турар мен.

Бо тодарадыкчы чылда боттарывыска бедиткен хүлээлгелерни алгылаан бис. Төрүүр үүс хойга онааштыр 115 хураганны менди доруктуруп өстүрер деп алган социалистиг хүлээлгемни күүседир аргалыымны хой оолдаашкынының баштайгы үези бадыткай берген. СЭКП ТК-ның партийга болгаш совет улуска Кыйгырыынга сорук кирген бистиң совхозтуң малчыннары боттарының мурнунда салган сорулгаларын күүседип шыдаарынга бүзүрелдиглер.

О. ЧООДУ,
«Кара-Хаак» совхозтуң хойжузу.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕЛЭЭВИС

Каа-Хем хөмүр-даш разрезиниң даг участогунуң коллективи тодарадыкчы чылдың баштайгы кварталында күш-ажылчы чедиишкиннери-биле Төрээн чуртун өөрткенин бөгүн демдеглевес арга чок. Хөмүр-даш казып тыварының кварталда бердинген онаалдазын 113,2 хуу күүседип, 25.594 тонна хөмүр-дашты пландан ажыр берген. Хөмүр-даштыг каытка чедир черни казып аштаар ажылдарның планын база бүрүн күүседип алган.

Ол бүгү чедиишкиннер ажыл-ижинге эрес-кежээ кижилерниң ачызында чедип алдынган. Бирги кварталдың түңнелдерин ёзугаар улуг машинист Н. М. Дресвянниковтуң удуртканы экскаватор экипажы бедик көргүзүглерни чедип алган. Ол ышкаш улуг машинист Н. Д. Андрияновтуң экипажы хөмүр-даш казып, тыварының белеткел ажылдарының планын 117,7 хуу боттандырып, 28 мун кубометр хире даш, довуракты чүдүрүп чоруткан. Чер өрүмнээр станоктарның улуг машинистери К. Д. Куулар, А. В. Смирнов, И. Г. Шевела оларның удуртканы экипажтар бирги кварталдың планныг ажыр күүсеткеннер.

Тодарадыкчы чылдың планныг онаалдаларын болгаш боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерниң хуусаа бетинде күүселдези дээш коллективте калбарган социалистиг чарыш борта улуг рольду ойнаан. Даг участогунда чаа техниканы шингээдип алырының • талазы-биле тодаргай сорулгаларны айыткан организас-техниктиг хемчегларни ажылдап кылган. Машиналарның болгаш механизмнериң аваа туруушкун чок ажылдаарын хандырар онаалдалар болгаш ажылдар тодараттынган.

Ол хемчегларниң боттанып турарын разрезтиң администрациязының талазындан шыңгыы контрольду тургускан. Даг мастерлериниң, экскаваторлар болгаш өрүмнээр станоктар экипажтарының аразында социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылган болгаш ооң түңнелин ай санында-ла администрация биле профэвилел месткому түңнеп турары чаңчыл апарган.

Түңнелдерни деңнеп көөрүнүң болгаш тиилекчилерни шаңнап, мактаарының янзы-бүрү арганларын чедиишкиннинг ажыглаан турар. Чижээ, эрткен чылдың түңнелин ёзугаар коллективтиң 20 мурнакчызы «1973 чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизи» деп хөрек демдээниң эдилекчилери болу бергеннер, дыка хөй мурнакчылар Хөмүр-даш үлетпүрүнүң министерствозунуң, «Красноярск хөмүр-даш» комбинаттың болгаш Каа-Хем разрезиниң мактал бижиктери-биле шаңнаткылаан.

Даг участогу разрезтиң шилчиир Кызыл тугун каш удаа чаалап ап келген. 1973 чылдың түңнелдерин ёзугаар ол чарышка тиилекчи болган Н. М. Дресвянников, К. Д. Куулар, А. Г. Кузеев олар чазактың шаңналдарын алгылаан. Материалдыг сонуургалды бедидерин база ажылгап келген. Бо чылдың баштайгы кварталында ажыл төлевириниң фондузунган ажылчыннарга 3538 рубльди, а даг мастериниң фондузундан — 450 рубльди болгаш материалдыг шаңнал тыпсырының фондузундан — 1132 рубльди шаңналга төлеп берген.

Участоктуң инженер-техниктиг ажылдакчылары план күүселдезинин хөрээнге боттарының төлептиг үлүүн киргеннер. Участокта ажылдап турар инженер-техниктиг ажылдакчы бүрүү боду хуузунда чогаадыкчы планныг ажылдап, ында чүгле бодунуң бүдүрүлгечи сорулгаларындан аңгыда, күш-ажылчы болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумунга база политиктиг кижизидилгеге хамаарышкан айтырыгларның негелделерин айыткан. Чижээ, кады ажылдап турары ажылдакчыларның болгаш ажылчыннарның өг-бүделаринге баарын, ажылчыннарның амыдырал-чуртталгазы-биле таныжарын ол планда чугулага көрүп турар. Ажылчын кижи ажылдап турар участогунга ээ-харыысалгалыг болуурунга, материалдарны камнап алыры дээш демиселге, продукцияның шынары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү дээш демисежиринге белен болуп кижизиириинге эргежок чугула чүүл болур экономиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренирингe инженер-техниктиг ажылдакчылар идепкейлиг киржип келген.

Коллективтиң бирги кварталда чедип алган чедиишкиннериниң бирээзи — ол дээрге үш ай дургузунда күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң корум-чурумун үрээн чаңгыс-даа таварылга, озал-ондактыг таварылгалар чок болганы болур.

Технологтуг транспорт, өрүмнээр станоктар дээн чергелиг чаа техника участокка кээп турар. «Эш-1Л 70 А» маркалыг шимчеп чоруур экскаваторну ажылган эгелээри билек разрезке чер казар ажылдарның бир чамдыызы транспорт хереглевес системаже шилчиир болгаш ол чорук чер казарының талазы-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери чугаажок. Ол күчүлүг экскаваторну ажыглалга киирериниң хуусаазын чоокшуладырынга участоктуң инженер-техниктиг ажылдакчылары боттарының үлүүн киирер.

Социалистиг чарыштын кол негелделериниң бирээзи — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери дээрзин дагжылар билип турар. Ынчангаш ажылдың чаа, депшилгелиг аргаларын шингээдип ап, коммунистиг ёзу-биле ажылдаар болгаш чурттаар дээш демиселге киржири разрезтиң ажыл-ишчилериниң кол сорулгазы болу берген.

В. ЕРЕМЕНКО,
разрезте даг участогунуң начальниги.

Көк-тейжилер бүзүрелдиг

Боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин боттандырар талазы-биле тодарадыкчы чылдың баштайгы кварталында «Көк-Тей» совхозтуң Көк-Тей сүт-бараан фермазының коллективи эрткен шиитпирлиг чылдың бо үезинге бодаарга, ээлээн бедик көргүзүглерни чедип алган. Сүт бүдүрериниң кварталда бердинген планныг онаалдазын ферма коллективи 106,5 хуу күүседип, күрүнеге 1600 центнер сүттү садар планныг турган, ону 2044 центнер кылдыр күүсеткен.

Совхозтуң бүгү ажыл-ишчилери-биле бир дөмей, ферманың саанчылары болгаш кадарчылары, эвээш чарыгдалды үндүрүп турган, эки шынарлыг, хөй продукцияны бүдүрер деп лозунгуң адаабиле ажылдап турар. Баштайгы кварталда сагдынган сүттүң шынары эки болган.

Ферманың ажылдакчыларының мурнунда тургустунган улуг сорулгаларның бирээзи — ол дээрге эрткен чылдың көргүзүглерин бо чылын ажырары болур. Бир эвес шиитпирлиг чылда ниити саалда 9454 центнер болган болза, бо тодарадыкчы чылда ону 9750 центнер чедирери хүлээлгеге көрдүнген. Бир саар инекке онааштыр чылда мурнакчы саанчылар А. Гусакова, Т. Конобеевская олар 3764 кг чедир сүттү сагган, бо тодарадыкчы чылда саар инектен-не 2800 кг сүттү саап алырын хүлээнген.

Бодум эрткен шиитпирлиг чылда база ээлээн көскү чедиишкиннерлиг болган мен. Бир саар инекке онааштыр 3804 кг сүттү саап алдым. Бо тодарадыкчы ылда бодумга алган социалистиг хүлээлгем база улуг—бир саар инекке онааштыр 3900 кг сүттү саап алыр. Ол сорулганы чедип ап шыдаарынга бүзүреп болур, чүге дизе, чылдың эрткен кварталында бодумга быжыглаан инек бүрүзүнге онааштыр 1090 кг сүт сагдынган.

Социалистиг чарыштың дээди хевири болур — коммунистиг күш-ажылдың коллективи болгаш шалыпчылары дээш демисел бистиң фермада база калбарган. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөру, чүгле боттарының мурнунда салдынган бүдүрүлгечи онаалдаларны ажыр күүседири дээш эвес, а харындаа коллективтиң мурнунга бодунуң моральдыг харыысалгазын медереп билири социалистиг чарыштың дээштиг болур чоруунга улуг салдарлыг дээрзин бистиң ферманың коллективиниң ажыл-ишчилери билир. Ынчангаш Совет Тываның 30 чыл болур оюнга уткуштур боттарывыстың алган хүлээлгелеривисти боттандырарынче бүгү күжүвүстү мөөнеп турар бис.

В. ДОЛГАНИНА,
«Көк-Тей» совхозтуң саанчызы.

УЛУГ ЭГЕЛЭЭШКИННИҢ 55 ЧЫЛЫ

Бистиң чуртка ең баштайгы коммунистиг субботник болганындан бөөр бөгүн 55 чыл болган.

Амгы үеде күш-ажылчы байырлалдар бистиң амыдыралывыстың чарылбас кезээ бооп, совет улустуң кайгамчыктыг чаңчылы апарган. Совет кижилериниң бедик медерелдии болгаш патриотизми, оларның Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттыжышкыны «Кызыл субботаның» хүннеринде онза тодаргайы-биле көстүр. Күр черлери ажыглаан эгелээнинден бөөр 20 чылынга холбаштыр Алма-Атага болган байырлыг уралга эш Л. И. Брежнев ол чаңчылдар дээрге, улут материалдыг күш болбушаан, бистиң Улуг Төрээн чуртувустуң улам улгадып турар күчү-шыдалында болгаш байлакшылында, совет улустуң амыдыралының улам экижиринде, бистиң чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарында сиңнитип, боттанып турарының херечизи деп чугаалаан.

...1919 чыл. Чурт дайзынларның фронтуларынга бүзөлеп киргеннер турган. Коммунистиг партия совет улусту контрреволюцияга удур, хоозураашынга болгаш аш-чутка удур демиселче мөөнүүрүнин хайыыпкынныг ажылын чорудуп турган. Ынчан ең ылаңгыя транспорт айтырыы онза чугула апарган. Ол дугайын В. И. Ленин—Ажылчыннар болгаш кызыл-шериглер депутаттарының Москва Совединиң онза хуралынга апрель 3-те чугаалаан. Москва—Сортировочная депозунуң партия бөлүүнүң секретары, комиссар Иван Ефимович Бураков В. И. Ленинниң чугаалааны ол айтырыгның онза чугулазын кымдан-даа артык билип турган. Москва-Казань демир-оруун дамчыштыр Чөөн фронтуже шериг эшелоннары чоруп турган, а локомотивтер чедиишпестээн: ийи үүс хире локомотив септелге манап, оруктарга аваа тургулаан.

Партия ТК-ның «Революсчу ёзу-биле ажылдаар!»— деп, кыйгырыынга харыылаары-биле апрель 12-де И. Е. Бураковка баштаткан он үш коммунистер болгаш ийи эп-сеткил каттыштырыкчылары эргижирээн үш паровозту катап чаартыр дээш эолчег соонда ажылдап артып калганнар.

— Оларны бистер демир артамчылар-биле онгар кырынче сөөртүп алган бис, бистиң херекселдеривис дээрге, маскалар, демир кескилери турган чүве — деп, ооң киржикчизи, 1917 чылдан бөөр СЭКП кежигүнү Федор Иванович Павлов баштайгы субботник дугайын сактып чугаалаан.—Дүнеге чедир дооспаан болганывыста, ажылды чырыткы хереливе үргулчүлээн бис. Септелгени дыка орай — эртенгиниң алды шакта доозупкан бис, могапшылазывысса-даа, сеткил сергек, дайынчы турган. Ол паровозтар москвачы болгаш питержи эки турачы ажылчыннарны база балтийжи далайжыларны сөөртүп чорупкан.

Баштайгы коммунистиг субботниктиң кыысын алгаш, ажылдап турган чырыткылары хөй миллион кижиниң үүректерин сергедипкен ышкаш салдарлыг болган. Ынчан майның 10-да Москва-Казань демир-оруунга баштайгы масалыг субботник бооп аңаа 205 коммунист болгаш оларга эп-сеткил каттыштырган кижилер ажылдаан. Ол хүн 4 паровозту болгаш 16 вагоннарны септээн, 9300 пуд чүүктү дүжүрүп, чүдүрген.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн аваа хүннерден барык үш катап улуг болган.

Москваның демир-орукчуларының үлегерин удаткан чок-ла Рязань-Урал, Николаево, Курск болгаш өске-даа демир-оруктарның ажылчыннары эдергеннер. Заводтарга болгаш фабрикаларга, көдээ черлерге болгаш суурларгадаа субботниктерни эрттирип турар апарган.

В. И. Ленин коммунистиг субботниктиңң ужурдузазын бедин-биле үнелээн. Ооң айытканы болза: «Коммунистиг субботниктиңң» төөгүлүг улуг дузазы чүдел дээрге, чогум-на олар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырарынга, күш-ажылдың чаа сагылга-чурумунче шилчиринге, ажыл-агыйның болгаш амыдыралдың социалистиг байдалдарын чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдеринге ажылчыннарның бедик медерелдиг база эки тура ёзузунуң эгелээшкинин биске көргүзүп турарында болур».

Субботниктиңң онза ужур-дузазы болза, ажылчыннарның аваа киришкеш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедидери болур деп В. И. Ленин көрүп турган.

«Коммунизмниң дириг үндезиннери»—шалыпчы ажылиш, стахановчу шимчээшкин, социалистиг чарыш, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин дээш ооң-даа өске эгелээшкиннер ыраккы 1919 чылда тывылган алдарлыг эгелээшкинден төрүттүнген бооп турар.

Хөй миллион кижилериниң күш-ажылчы маргылдаазы чыл келген тудум-на улам калбарып, сайзырап кел чыдар. Ынчалза-даа масса чоннарның эптузиазмы, чогаадыкчы болгаш идепкейлиг мөзүшынары чайгылыш чокка олчаан артып турар. Чогум-на ындыг шынарлар тоску беш чылдың шалыпчыларын баштайгы коммунистиг субботниктерниң киржикчилери-биле холбаштырып турар болгаш чогум-на ооң ужурунда совет кижи бүрүзү бодун улуг эгелээшкиниңң үргулчулекчизи мен деп санап турар болгай.

Бүгү-эвилелдиң ленинчи коммунистиг субботниктери совет кижилериниң кайгамчыктыг чаагай чаңчылы болу берген. Бо чылын ындыг алды дугаар субботник боор деп турар. Эрткен чылдарда ышкаш, хөй миллион ажылчынар, колхозчулар, эртем-техниктиг ажылдакчылар болгаш албан-хаакчылар, аныяктар Совет Армияның болгаш флоттуң дайынчылары, күш-ажылдың хоочун кижилери апрель 20-де боттарының ажылдаар черлеринге — үлетпүрге, көдээ ажылагыйга, транспортка болгаш улус ажыл-агыйының өскедаа адырларынга, хоорайларның болгаш суурларның чаагайжыдылгазынга ажылдаарлар. Чурттуң барык-ла ажылдап-ла шыдаар бүгү кижилери шуптузу «кызыл субботага» киржир деп турар. Ынчаарга төөлгү үш субботникке ниитизи-биле 380 миллион ажыг кижи киришкен. Ол хүннерде 1.78 миллиард ажыг рубльдиң улетпүр продукциязын кылын үндүрген. Тоску беш чылдың фондузунга элээн каш чүс миллион рубльди шилчиткен. 1974 чылдың апрельдиң 20 шалыпчы күш-ажылдың хүнү болур деп бүзүрелдии-биле чугаалап болур.

СЭКП Төп Комитеди болгаш Совет чазак субботниктерге ажылдааныңың акшахөреңгизин бистиң улустуң чаагай чоруун улам экижиринге, кадык камгалалының, улус өөредилгезиниң, эртемниң хөгжүлдезинге ажыглаары-биле чоруткан. Чижээ, Москвада рак аарыгларын бүгү талазы-биле шинчилээриниң болгаш эмээриниң онкологтуг улуг эртем төвүн тудуп турар. Ол ышкаш аныяктар ордузун база Бүгү-эвилелдиң кардиологтуг төвүн база тудар деп турар. Новосибирск чаныга эртемниң база бир хоорайы тургустунар — ында Бүгү-эвилелдин В. И. Ленин аттыг көдээ ажыл-агый эртемниринин академиязының Сибирь салбырының институттарының тудуу чоруп турар. Дыка хөй эге болгаш ортумак школаларны, эмиелгелерни, поликлиникаларны, өске-даа медицина, өөредилге черлерин, общежитиелерни немештир туткан. Чурттуң элээн каш хоорайларында пионерлер ордуларын база кылын турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, сөөлгү чылдарның Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниктериниң киржикчилери совет кижилериниң кайгамчыктыг эки-тура ёзузунуң ажылынын үре-түңнелдерин бөгүн карак-биле тода көрүп болур бис.

...«Кызыл субботникке» чедир ийи неделя четпес үе арткан. Ол байырлыг хүнде Москва-Сортировочная депога митинг болур. Аваа 55 чыл мурнунда септеттинген «ОВ-7024» деп паровозту тускай индир кылдыр тургузаар. Ол бежен чылдарның төнчүзүнге чедир Ыраккы Чөөн чүкке ыяш сөөртүп турган. Амгы үеде ол локомотив депода тураскаал бооп турар.

Митинг төнген соонда ол төөгүлүг паровоз В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бөөр 104 чыл болганынга тураскааткан субботниктиңң эгелээнинин дугайын, Владимир Ильич Ленинниң ыяап-ла тиилээр деп изии-биле бүзүреп чорааны бүгү улустуң коммунистиг— күш-ажылынын байырлалынын эгелээнинин дугайын бүгүдээте дыннадыр.

А. СТРОГАНОВ,
СЭТА-ның корр.

Апрель 12—Космонавтика хүну

Ю. А. Гагарин аттыг космонавтылар белеткээр Төпте «Союз» деп космос кораблиниң чаа тренажериндe «Союз-Аполлон» кады кылыр программа ужудушкуннарынга белеткенип турар экипаждар тренировка кылып турар.

ЧУРУКТА: тренажериниң башкарылга черинде ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтылары А. В. Филипченко (оң талазында) болгаш Н. Н. Рукавишников.

А. ПУШКАРЕВТҮҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Октаргайны кижилерниң чагырып алганы

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы тургустуганындан бээр 250 чыл болган, ол ам дедегейде эртемниң эң улуг төвү апарган. Академия шинчилээшкиниң стратегиязын тодарадып, техниктиг дешилгениң эң чугула сорулгаларын шиитпирлээри дээш база космос делгемин өөрениери болгаш шингээдип алыры дээш совет эртемденнериң күжениишкиннерин каттыштырып турар.

* * *

Стратосфераны өөрениринин талазы-биле чуртка эң баштайгы бүгү-эвилел конференциязы ССРЭ-ниң Эртемнер академиязынга 1934 чылдың марттың төнчүзүнде, апрельдиң эгезинде болуп эткен. Аңаа академияның президентизи А. П. Карпинскийге баштаткан улуг эртемденнер киришкен. Илеткелчилериниң аразында ракета-космос системаларының келир үедеги кол конструктору С. П. Королев база бар. Ракетчиктериниң илеткелдерин президент аажок сонуургап турганын көрген кижилер сактып чугаалап турар. Аныяк инженерге сөс берилтерге, академик хурал даргалап олурган олудундан турган, илеткелчиже чоокшуладыр олуруп алган, кичээнгейлиг дыңнап эгелээн. Инженер илеткелин мындыг сөстер-биле дооскан: «Реактивтиг ужудар аппараттар-биле ажыл берге, ынчалза-даа ол кайгамчыктыг солун болгаш дыка хөй күүлдерни аазап турар...»

С. П. Королев шак ынчаар бүүвүрелдиг чугаалап болур турган. Оон удуртун турганы реактивтиг шимчээшкин өөрениир бөлүк деп ат-биле сурагжаан дуржулга-конструктор организациязынга ол үеде Ада-чурттуң суук күүлдерлиг баштайгы ракеталарын шинчилеп кылган болгаш дээрже чедиишкиниг салып үндүргүлээн (1933 чыл). Делегейде эң баштайгы реактивтиг эртем-шинчилел институту ажылын чуртка чүгле чаа эгелээн, реактивтиг шимчээшкин өөрениир бөлүктүң суук күүлдерлиг реактивтиг шимчедикчилерни чедиишкиниг кылып турганы газодинамиктиг лабораторияның коллективин ол институтка каттыштырган.

Ол фактылар болгаш оондаа өске чижекке киирип болур фактылар — космосче улам ынай ханылаарының үндезинин тургузарынга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының, оон эртемденнериниң ойнаан үре-түңнелдиг ролюнун бүүвүрелдиг херечизи-дир. Чогум-на үжен чылдарыңа эгезинде бистиң чуртувуска космонавтиканың херек кырында үндезиннери салдынган.

Эртемнер академиязының бүгү төөгүзүнүң дургузында Ада-чурттың эртемденнери октаргайны өөрениринче улуг сонуургалдыг болуп келгенин демдеглээр херек. Венераның атмосферазын ажыткан улуг М. В. Ломоносовту, теоретиктиг космонавтиканың үндезилекчизи —К. Э. Циолковскийни, ужар күүл болгаш космонавтика дугайында эртемге чугула улуг-хүүзүн киирген Н. Е. Жуковскийни, С. А. Чаплыгинни, В. П. Ветчинкинни болгаш оон-даа өскелерни сактып көөрге-ле четчир.

Атмосфераның үстүү каттарын, оон сөөлүнде космосту план ёзугаар комплекстиг өөренири бистиң чуртувуска эртемниң болгаш техниканың бедик деннели чедип алдынгавда, чогуур херек күүлүг ракеталарны кылыр аптар апарганда чүгле ынчан болдунуп болур апарган. Бо талазы-биле принципиалдыг базымнарны «академиктиг» деп адаар ракеталар кылган. Ындыг чергениң баштайгы ракетазы — метеорологтуг ракета 1951 чылдың төнчүзүнде дээрже ужуп үнген. Ол херекселдериниң дуазазы-биле атмосфераның янзы-бүрү параметрлерин, оон динамиказын хемчээген. Атмосфераның үстүү каттарын шинчилээриниң талазы-биле комиссия академик А. А. Благонравовтуң даргалаашкыны-биле ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының чанында тургустунуп турар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының улуг ачы-хавыяазы болза космонавтиканың амгы үеге тааржыр теоретиктиг айтырыгларын шинчилеп тыварында, совет космос программазын шуут-ла күүседиринге, космосту шинчилээриниң чаа методтарын болгаш чепсек-херекселдерин тыварынга холбашкан принципиалдыг айтырыгларны шиитпирлээринде болуп турар. Эртемденнериң удуртулгазы-биле ракета-космос техниказы — ракета чедиргичилери, планеталар аразының автоматтыг станциялары, космостуң ужудукчулуг корабльдери тургустунган, команда-хемчээшкиниң радиотехниктиг болгаш старт комплекстери, таарыштырып башкарар саналга төптери туттунган.

Ол айтыгларны чедиишкиниг шиитпирлээн эртемденнерни маңаа адап болур бис.

Олар — ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи, амгы үениң космонавтиказының теоретиктиг айтырыгларын шинчилээринге үнелеп четпес улуг-хүүзүн киирген М. В. Келдыш, баштайгы ракета-космос системаларының кол конструктору, практиктиг космонавтиканың үндезилекчизи — академик С. П. Королев, Ада-чурттың ракета шимчедикчилериниң тудуун тургузарынга болгаш хөгжүдеринге шылгарааргай рольду ойнаан академик В. П. Глушко, космос делгемин өөрениринің чепсек-херекселдерин шинчилеп кылырынга кайгамчык улуг ужур-дузалыг болган академик М. К. Янгель, космос медициназының болгаш биологиязының тургустунарынга дыка хөй күүлдерни кылган академиктер В. В. Парин, Н. М. Сисакяндыр.

Космос эразының төөгүзүнге оон-даа өске дыка хөй эртемденнериң аттары, академиктиг болгаш адырлар аайы-биле эртем-шинчилел институттары, конструктор бюролары, бүдүрүлге организациялары киргилээн. Чаартыкчыларның ол улуг коллективтериниң бистиң партиявыска болгаш чазаавыска деткиткен күжениишкиннери: Совет чурт космос делгемиче кижи төрелгениниң оруун эң баштай изеп үндүргеш, бистиң планетаның бүгү кижилериниң чаагай чоруу дээш космосту шингээдип алырда бүгү делегейге кады ажылдажылганың үндезиннерин салган деп маргыш чок фактыны хандырган.

1957 чылдың октябрьда Чериң совет кылымал спутнигин салып үндүргениниң сөөлүнде чедип алган күүлдерин кысказы-биле түңнеп көөрү ажыктыг.

Ракета-космос техниказының ачызында атмосфераның үстүү каттарының составының дугайында четчир саныг чогуур медээлер алдынган, Чериң радиация куржаглары ажыттынган.

Космос талазы-биле чедиишкиниң даңзыазынга автоматтыг чепсек-херекселдер-биле Айны шинчилеп турганың база киирер херек, ол шинчилелдер 1959 чылда эгелээш, Ай кырындан ай довураан Черге эккелгени-биле база ол ышкаш боду шимчеп чоруур «Луноход» лабораториялардың хөй айлар дургузында кылган ажылы-биле чедиишкиниг доозулган.

Делегейниң космонавтика төөгүзүнде онза чугула арынны ужудукчулуг ужудуушкуннар эллеп турар. Оларны 1961 чылда совет космонавтар Юрий Гагарин биле Герман Титов эгелээн. Оларның ужудуушкуннарышың сөөлүнде космоска сезен хире кижи чорааш, келген. Американ Нил Амстронг Айның кырынга эң баштай баскаш, келген.

Ам кижи төрелгетен ужудукчулуг ужудуушкуннарның чаа үе-чадазынче, үр хуусаалыг кол үндезин шинчилелдерни калбартыр база улус ажыл-агыйының сорулгаларынга космосту шуут-ла ажыглаар дээш орбита станцияларының ажылының үе-чадазынче шилчээн.

Метеорологияның «Метеор» спутниктери, харылаааның «Молния» спутниктери, оларның черде чогуур системалары кижилерге бараалган эгелей берген. Оларның күүсеткен ажылдарының хемчээли чылдың-на улгадып турар. Космостан Черни билип алыры, оон курлавырларын өөренири — космонавтиканың эң чугула сорулгазы. Ол чорук кижилериң бойдус байлактарын таарымчалыг кылдыр ажыглаарынга, долгандыр турар бойдусту камгалаар талазы-биле дээштиг хемчегларни алырынга дузалаар.

Улам-на хөй күрүнелер болгаш улустар «космос орбитазынче» үнүп, космосту өөренириңге болгаш шингээдип алырынга күжениишкиннерни каттыштырары улам шалыңкын чоруп турар. «...Кижи төрелгениниң улустарның чаагай чоруунче угланган күжениишкиннериниң болгаш талантыларының каттыжыышкыннары космоска-даа, Черге-даа болуп турзун» дээрзиниң дугайында СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтиң кайгамчыктыг кыйгырыы бүгү улустарның эрге-ажыктарынга дүгжүп турар.

А. РОМАНОВ,
СЭТА-ның хайгааракчызы.

К. Э. Циолковскийниң төрүттүнген черинде

КАЛУГА. (СЭТА). Улуг орус эртемден К. Э. Циолковскийниң чаңгыс чер чурттуглары Космонавтика хүнүн калбаа-биле демдеглеп турар.

Планеталар аразының аянчоруунун кайгамчыктыг теоретигинин Оканың эриинде ажыдап, чурттап турганы турасказалдыг бажыңга Космонавтика төөгүзүнүң К. Э. Циолковский аттыг күрүне музейинге бо хүннерде хөй муң кижи чорааан.

Космонавтика хүнүн таварыштыр музейде делгелгени ажыткан, ында Ю. А. Гагарин болгаш оон хөрээн уламчылаан өөрүнүн дугайында, совет эртемденнериниң, конструкторларының, космонавтыларының чедиишкиннерин бүгү делегейниң хүлээн көргенинің дугайында материалдарны делгээн. Экспонаттарның аразында 1961 чылдың апрель 12-де «Восток» корабль-биле ужудуушкун үезинде Гагаринниң ап чорааан борт-журналы база бар.

Музейниң Эртем төвүлелиниң байырлалга тураскааган хуралы болган, аңаа сылдыстарже ужуп турар кижилериниң ол хоорайышың үзүктелчок озуп турар пептерээшкининиң дугайын демдеглээн. Чүгле эрткен чылын безин ол хоорайга 370 муң ажыг кижи чорааан.

ДЕЛЕГЕЙ бо хүннерде

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БҮГҮ УЛУСТУҢ ХЕРЭЭ

● **ГАВАНА.** Массалыг воскресниктер кылыры—социализмни тургузуп турар Кубада чугула чүүл апарган. Заводтарның болгаш фабрикаларының ажылчыннары, албан-хаакчылар болгаш студентилер, Революстуг чепсектиг күштериң солдаттары ажыл шатыңдан хостуг үеларде чугула ажылдарны бүдүргеш, национал экономиканы хөгжүдеринге эвээш эвес үлүгүү киирип турар.

Воскресниктер—бүгү улустуң херээ апарган. Аңаа муңмуң кубалар киржиш, хоорайларның болгаш суурларның кудумчуларын чаагайжыдып, чурталга бажыңнарын тудуп, дужүт ажаан алыышкынынга чедирип турар дузазы улуг.

Найысылалдың чурттакчылары В. И. Ленин аттыг кайгамчык улуг паркты болгаш «Латино-Американо» деп стадионну дөзевилеп тургузаарынга кайгамчык улуг хей-аът кириишкин-биле ажылдаан. Амгы үеде Гавана можунуң муң-муң чурттакчылары суббота болгаш воскресенье хүннеринде кодээниң ажыл-шпчилериниң ногаа ажаап алырынга дузалажып турар. Студентилер болгаш школачылар чигир тростнигин, кодээ ажыл-агыйның өске-даа культураларын ажаап алырынга дузалажып турар. Субботниктерге коммунистер болгаш комсомодчулар эң идепкейлиг киржип келген.

«ЧҮС МУҢЧУЛАРНЫҢ» ШИМЧЭЭШКИНИ

● **БРАТИСЛАВА.** Словак Социалистиг республиканың бүдүрүлгелеринде «чүс муңчуларның» шимчээшкини калбарган. Жиар-над-гроном хоорайда словак национал тура халыышкын аттыг заводтуң инженери Маршалек ол шимчээшкиниң эгелекчизи болган. Бешки беш чылдың даалгазын чедиишкиниг күүседир сорулга-биле инженер, техник, мастер болгаш ажылчын бүрүзү чогаадыкчы саналдарны киирип, чаартыкчы аргаларны шингээдип ап турган, чылда 100.000 крон акшаның экономиктиг ажыктыын чедип алырын ол саналдаан.

Чоокта чаа Дубница хоорайга «чүс муңчуларның»—Словакияның станок тудуг болгаш металлургия заводтарының ажылдакчыларының эргелеглиг конференциязы болган. Үлетүрүүн бо адырының бүдүрүлгелеринде амгы үеде муң ажыг «чүс муңчулар» бар. Оларның чаартыкчы саналдарын бүдүрүлгеге шингээдип алганының ачызында эрткен чылын 131 миллион крон экономиктиг ажыкты берген.

КОНТЕЙНЕР СӨӨРТҮЛГЕЗИ ӨЗҮП ТУРАР

● **БЕРЛИН.** ГДР-ниң чурттар аразынга контейнер сөөртүлгезиниң хемчээли 1971 чылга деңнээргe, үш катап өскен.

Экономиктиг Дузалажылга Төвүлелиниң кежигүннери чурттарга чаңгыс аай транспорт системазын киирерин көрүп турар социалистиг экономика интеграциязының комплекстиг программазын ёзугаар 1972 чылда ГДР-ниң Балтийде Росток портту болгаш ЧССР-ниң Дечинни тудуштурган демир-орук-биле контейнер сөөртүлгезиниң чурттар аразынга баштайгы шугумун тургускан. Бир чыл эрткенде контейнерлерни Берлин—Москва, Берлин—Познань—Варшава аразында маршруттарга сөөртүп эгелээн. Удавас Росток—Берлин—Прага — Будапешт —Бухарест—София аразынга, Будапешт — Белград аразынга ол ышкаш Росток—Рига аразынга сөөртүлге эгелээр. Амгы үеде ГДР-ниң сөөртүлге парыгы 10 муң контейнерлиг.

(СЭТА).

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ ТУСКАЙ СЕССИЯЗЫ

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корр. Романцовтуң дамчытканы:

КНО-нуң Кол Ассамблеязының чиг-эт курлавырларының болгаш экономиктиг хөгжүдениң айтырыгларының дугайында тускай VI сессиязы каттышкан Нациялар Организациязының штаб-квартиразында эгелээн.

Сессияны каяа-даа каттышпаан чурттарның өмүнээзиндeн Алжирниң саналдаанын ёзугаар чылдырган. Ол чурттар делегейниң экономиктиг харылзааларының амгы байдалынга, хамыктың мурнунда оларның боттарының улуг-улуг капиталистиг чурттарның чүгле чиг-эт алыр черлери болуп турар байдалынга таарышпайн, ол системаны үндезинибиле эде көөрүп негеп турар.

Сессияда совет төлээлерни СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң дашпыкы херектер министри А. А. Громыко баштап турар.

КНО-нуң Чингине секретары К. Вальдхайм сессияны ажыткаш, оон хүн айтырыглары бүгү кижи төрелгетенни сонуургадып турарын медеглээн. К. Вальдхайм бо айтырыгны шиитпирлээр талазы-биле келир үеге эки үндезинни салырын айыткаш, оларны кады ажылдажылганын принциптеринге үндезилээш, делегей хемчээлинге шиитпирлеп болурун демдеглээн.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының тускай сессиязының ажылының баштайгы хүнүнде хүн айтырыгларын бадылаан, удуртукчу органнарны сонгаан болгаш бодунуң ажылының корум-чурумун тодараткан.

АҢГЫ ДЕМИСЕЛИНИҢ ФРОНТУЛАРЫНДА

Капиталистиг чурттарның ажылчы чоннарының улам хөй отрядтары боттарының эргешөлээзи дээш демиселче кирип турар.

Япон ажылчы чоннарын часкы шимчээшкини шиитпирлиг үезинче кирген. Күрүнениң демир-орук тарының Бүгү-япония профэвидели болгаш күрүнениң демир-орук тарының машинистериниң Бүгү-япония профэвилелинин 270 муң кижи киришкен бүгү-ниити ажыл соксадыышкынының түңнелинде чуртта президилер шимчээшкини барык соксаан. Ол ышкаш почта болгаш телеграф ажылдакчыларының ажыл соксадыышкыны кылып турарындан почта салбырларында он-он миллион телеграммалар, чагаалар, посылкалар чыгалы берген чыткылаар. Ажыл соксадыкчыларының саны хүннүң-не немежип турар. Аңаа ниитизи-биле 6 миллион ажыг кижи киржир ужурлуг.

Италияның «Альфа Ромео» дээр автомобиль каттыжыышкынының ажылчыннары болгаш албан-хаакчыларының негелдезин баштаар черниң ойталаанынга харыы кылдыр апрель 19-та бүгү-национал ажыл соксадыышкынын кылыр деп шиитпирлээн.

Бо чылдың баштайгы айларында АКШ-тың башкылары үргүлчү ажыл соксадыышкыннарын кылып келген. АКШ-тың башкыларының ажыл соксадыышкынының сорулгазы чүгле ажыл төлевирин улгаттырарын негээри эвес, харын база күрүне школаларының чедимес байдалынче хөй-ниитинин кичээнгейин хаара тудары бооп турар.

(СЭТА).

ГАВАНАГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, Революстуг чазактың Премьер-Министри Фидель Кастро Мексиканың ында аян-чорук кылып турар культура ажылдакчыларының делегациязын хүлээп алган. Ужураажыышкын үезинде Кубаның болгаш Мексиканың аразында набыралдыг харылзааларны калбартырының айтырыгларын чугаалашкан.

Мексикадан келген аалчыларны Кубаның Президентизи Освальдо Дортикос база хүлээп ап, ийи чурттуң аразында культура, эртем, экономика, салыг харылзааларының айтырыгларын чугаалашкан.

ЗАВОД БАЙЫРЛАЛЫ

КАИР. (СЭТА). Хелуанда Совет Эвилелиниң экономиктиг болгаш техниктиг дузаламчызы-биле туткан кокс-химия заводунуң ажылдап эгелээнинден бээр 10 чыл болганынга холбаштыр байырлыг кежээ болган.

Заводта ажылдап турар египет болгаш совет специалистер, ААР-ның найысылалының төлөлекчилери кежээге киришкеннер.

Египеттиң кокс-химия компаниязының баштаар черинің даргазы Салах Фарид чүве чугаалааш, ол бүдүрүлге черин тударынга Совет Эвилелиниң дузаламчызын, а ол ышкаш ында ажылдап турар техниктиг совет специалистериң ажыл-ижин онзалап демдеглээн.

ИЗРАИЛЬДЕ ЧАЗАК КРИЗИЗИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Израильдиң премьер-министри Г. Меир апрель онда албан хүлээлгезинден дүжүп турарының дугайын медеглээн.

ЮРИ агентилелдиң Иерусалимде корреспондентизинин медээлээни-биле алырга, оон шиитпириниң «күштүг бооп турарын» Меир чугаалаан болгаш Израильдиң чазаа апрель 11-нин соонда дүжер ужурлуг.

Израиль премьер-министриниң ол шиитпири октябрь дайынының түңнелинде шынгыыраан политиктиг кризистиң салдарындан болган. 1973 чылдың октябрь дайынының үезинде израиль командылалдың болгаш камгалал министри Даянның кылган «частыыглары болгаш алдагалдары» дээш бот-боттарының аразынга удур-дедир буруудадыышкын Тель-Авивтин чагырыкчы бөлүктериниң аразынга сөөлгү үеде үргүлүү бооп келген.

Октябрь дайынынга чурттуң белен болгаш белен эвезинин дугайын истеп көөрүнүң комиссиязының илеткелин парлап турганы, байдалды чавырылдырар дээн ораалдажыышкын маргылдаалыг түңнелдерни болдурган. Ол илеткелде израиль шеригниң кол штавының начальниги Элазарга частырыг дээш бүгү харыысалганы онааган-даа болза, илеткелди парлаан соонда Даянны албан-хүлээлгезинден дүжүрер негелде чуртка улам күштелген. Ол негелдени чазактың бодунуң безин эвээшле дээрге алды министрлери база деткээн.

РИМ. (СЭТА). Израильдиң Коммунистиг партиязының Политбюрозу «Зу гадерех» солунга парлаттынган медеглелинге амгы кризис дээрге, Израильдың чазаанын политика талазы-биле, а ындыг болганда оон дайынзырак чоруунун кризизи бооп турарын демдеглээн. Ол бүгү делегейде болгаш Чоокку Чөөн чүкте боттуг байдалга үндезини-биле таарышпайн турар. Араб черлерни мөңгези-биле эжелээринче болгаш Палестинаның араб улузунуң эрге-шөлээзин кызамдаарынче угланган «күш-дөгээриниң» политиказының чүмү-биле шын эвезин октябрь дайыны херек кырында көргүскен. Араб улустар эжелеткен девискээрлерин хостап алыр дээш демисежип шыдаваа болгаш Тель-Авивке америк дузаламчы «чүнү-даа кылып шыдаар» деп израиль чагырыкчы бөлүктөрнин идегеп турганының бууразшкынын октябрь дайыны база көргүскен.

ПОЛЬША СЕЙМНИҢ СЕССИЯЗЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польша сеймнин аңаа эрткен сессиязынга кодээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдерининг айтырыгларын депутаттар чугаалажып көрген. ПКАП ТК-ның Политбюрозунун кежигүнүнге кандидат, ПУР-нуң кодээ ажыл-агый министри К. Барциковский сессияга иletкел кылгаш, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин улам ынайгы көдүрлүүшкүнүн чедип алырда, мал чемин белеткээрин дыка көвүдедири, тарыыр черлерни болгаш кодээ ажыл-агый машиналарын эки ажыглаары, кодээ ажыл-агый продуктуларын садып алырын сайзырангайжыдары, кодээ ажыл-агыйны бүдүрүлге чепсек-херекселдери-биле хандырарын эжиждери чугула ужур-дузалыг дээрзин чугаалаан.

Чурталга тудуунун талазы-биле партиянын болгаш чазактың шиитпирлерин күүседип турарының дугайын депутаттар база чугаалашкан. 1980 чылдың ортан үезинге чедир чурттуң өг-бүле бүрүзүн ангы квартира-биле хандырар сорулга салдынган.

Парламентини тараткан

КАНБЕРРА. (СЭТА). Австралияның премьер-министри Г. Уитлем парламентини тараткының болгаш чуртка бүгү-ниитиниң сонгулдазын эрттиреринің дугайын чарлаан. Чазактың чарыгдалдарынга акша тускайлаарының дугайында ийи хоойлу төлевилелдериниң дугайында сенатка чугаалажып турда ону хүлээп албаапының соонда ындыг шиитпирни үндүрген. Сенаттың олуттарының хөй кезиин оппозиция партиялары эллаан. Лейбористиг чазак 1972 чылдың декабрь айдан эгелээш, эрге-чагырганы холга тудуп келгениниң бүгү дургузунда оппозициялыг күштериниң талазындан удурланыышкынга үргүлчү таваржып келген. Чамдык социал хемчегларни боттандырарын көрген хоойуларны хүлээп алырын болдурбас дээш, ол партиялардың төлөлекчилери янзы-бүрү аргаларны ажыглап келген.

Парламентиге чаа сонгулданың хүнүн сөөлзүредир чарлаар.

Парламентини тараткан

КАНБЕРРА. (СЭТА). Австралияның премьер-министри Г. Уитлем парламентини тараткының болгаш чуртка бүгү-ниитиниң сонгулдазын эрттиреринің дугайын чарлаан. Чазактың чарыгдалдарынга акша тускайлаарының дугайында ийи хоойлу төлевилелдериниң дугайында сенатка чугаалажып турда ону хүлээп албаапының соонда ындыг шиитпирни үндүрген. Сенаттың олуттарының хөй кезиин оппозиция партиялары эллаан. Лейбористиг чазак 1972 чылдың декабрь айдан эгелээш, эрге-чагырганы холга тудуп келгениниң бүгү дургузунда оппозициялыг күштериниң талазындан удурланыышкынга үргүлчү таваржып келген. Чамдык социал хемчегларни боттандырарын көрген хоойуларны хүлээп алырын болдурбас дээш, ол партиялардың төлөлекчилери янзы-бүрү аргаларны ажыглап келген.

Парламентиге чаа сонгулданың хүнүн сөөлзүредир чарлаар.

ЧИҢГЕ-ТАРААНЫҢ БЕДИК ДҮЖҮДУ ДЭЭШ

Бистиң республикада чиңге-тараа үнелиг аъш-чем болгаш мал чеми культуралардың бирээзи болуп турар. Оон крупазы (соктап каан чиңге-тараа) дыка чемиштиг болгаш организмге эки шиңгээчел. Күрүнениң төп лабораториязының кодээ ажылагый культураларының үрезиннерин шилиир талазы-биле комиссиязы Чөөн-Хемчикке тарып өстүрген райончуткан чиңге-тарааның сорттарын бедик-биле үнелээн. Чиңге-тарааның 75,6—78,8 хуузу арыг крупа болуп, ында 15,1—17,1 хуу белок бар бооп турар деп көрген.

Чиңге-тараанын саваңы чемиштиг талазы-биле шынаа черниң сигнинге деңнежип, өске тараа культураларының саваңындан бедик шынарлыг бооп турар. Адаанда таблица ол дугайын тодаргай көргүзүп турар.

Бир килограмм мал чеминде бар түүлдер:

Мал чемнериниң аттары	кургаг бүдүмел граммбиле	чем единицазы	протениниң шиңгээлдези (граммбиле)	кальций (граммбиле)	фосфор (граммбиле)	каратин (миллиграммбиле)
Чиңге-тараа саваңы	0,84	0,41	24	,4	0,9	10
Сула саваңы	0,85	0,31	14	,3	1,0	4
Арбай саваңы	0,85	0,36	12	3,7	1,2	4
Кызыл-тас саваңы	0,85	0,22	10	,4	0,7	5
Шынаа сигени	0,85	0,42	48	6,0	2,1	15

Чиңге-тараа саваңы чымчак болгавда ону мал туралыг чиир. Ол культура бедик үнелиг болза-даа, оон тарылгазы калбарбайн турар. Оон ужуру чүдел дээрге, колхозтар болгаш совхозтар чиңге-тарааның сорттарын шын шилип албайн, ону тарыырының агротехниказын эки сагывайн турары-биле чавыс дүжүттү ап, ажыл-агыйларга ажыл бербейн турарында болур.

Чиңге-тараа шынаа-ла чавыс дүжүттүг культура бе? Чок, ындыг эвес. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары оортан бедик дүжүттү ап болурунун чижектерин көргүзүп турар четчир саныг барымдаалар бар. Чөөн-Хемчикте күрүнениң участогу ол районнуң чер ажылының аайы-биле чиңге-тарааны суггат чок черлерге тарааш, оон дүжүдүн өске культуралардан хөйну ап турар.

Сөөлгү беш чылда райончуткан үрезиннер шилиир талазы-биле конкурска «Долинское-12» сорт гектардан 13,3 центнер тыва сорт — 14,3 центнер дүжүттү берген. 1973 чылда тыва сорттун бир гектарындан 20,1 центнер дүжүттү алган. Чиңге-тарааның тыва сорту эки участоктарга тарыырга, чылдың-на 8 центнерден-куду эвес дүжүттү берип турар. Чамдык чылдарда 14—37,9 центнер чедип турган-даа болза, 18 га шөлдүн гектар бүрүзүнден 11,8 центнер дүжүттү берген. Оонбиле кожа тараан «Мильтрум-553» кызыл-тас барык-ла каңдаашкындай олген болгаш гектар бүрүзүнден чүгле 4 центнер дүжүт алдынган.

Чиңге-тарааның бедик дүжүдүн алыр дээр болза, ол культураны эки билир аңаар. Чиңге-тараа чылыгга кончуг ынак болгаш каңдаашкынга шыдамык, ынчангаш ону суггады чедиппее черлерге тарып болур. Ол культура чылый берген хөрүнге чажарын негеп турар болгаш оон үрезинин 10—14 градус чедир чылый берген черге чажарга эки үнер. Чиңге-тарааның баштайгы үнүп келген сыптары аажок хөөрек болгаш хыраа дүжүптерге дораан өлүп каар. Ынчангаш ону черниң хөрүнү 8—10 градустан куду эвес чылыг турда тарыыр херек. Чиңге-тараа каңдаашкынга тарып турар Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарга тааржыр чылыг температура май айның сөөлгү хүннеринде болур.

Чиңге-тараа эки ажылдап кылган хөрүнге ынак болгаш бок үнүштерлиг черге тааарышпас, бир эвес чиңге-тараа чашкан шөлдүн богун аптап арыглавас болза, аңаа туттургаш, шуут үнмейн барын болур.

Минералдыг чемишчидилгелерни чиңге-тараа шөлүнге ийи үе-чадалыг төгер. Тарыырының мурнунда азот болгаш калийни бир гектарга 30 кг, фосфорну бир гектарга 45 кг онаажыр кылдыр төгер.

Чемиштидилгени шөлге төгеринни баштайгы үе-чадазында черни андарып турар үеде төгер, ийигизин черни илиртеп ийикпе, азы үрезинин чажып турар үеде чорудар. Үрезинин шөлге төгерде хандыр киирер сеялка-биле чорудары чугула.

Сорттарның чемнелип быжары чаңгыс аай эвес. Ындыгның төлөзүнде, дүжүт ажаалдазының тааржыр үезинин эрттирип болбас. Быжкан тарааны хөлүн эрттир тургузуптар болза, оон чаагай чеми черже төктүп каап болур. Бистиң республиканың байдалы-биле алырга, чиңге-тараа ажаалдазын тавычалай кезер арга-биле чорудары чугула. Чиңге-тараану комбайн-биле дорт кезерге, оортан бедик үнелиг эки тараа алдынмас.

Чиңге-тарааның бистиң республикага эң-не тааржып турар сорттары болза «Долинское — 12» болгаш тыва чиңге-тараа үрезини болур.

Тыва тарааның эки чүвези болза, оон «Долинское-12» сорттан 3—7 хонук эрте быжа бээри болур. Тыва тарааның крупазында белок 17,1 хуу, «Долинское-12» сорттун —15,1 хуу туруп турар. Ындыг болза-даа «Долинское-12» сорттун тараазының хавыы тыва тараанынындан эвээш болуп турар болгаш оортан үнер арыг крупа тыва тараанынындан хөй болур.

Үстүнде адаанывыс ийи сорттун кайызы-даа бистиң ажыл-агыйларывыстың тараа шөлдеринге тааржыр болгаш бедик дүжүттү берип шыдаар.

Д. ОГИРЕНКО,
Чөөн-Хемчиктиң күрүнезин участогунун эргелекчизи.

Чаа шүлүктер

Тыва чуртун. дыңнаарымга,
Дыка бичии оран дижир.
Шүлүкчүлер ону харып,
Чүрээнче-даа «сүпкан»
болур.

Делегейге деннеи аарга,
Ындыы харын ындыг
дижик:
(Картада чуруун көөргө,
Кажык ышкаш костүр
ийик).

Ынчалза-даа менээ Тыва
Дээр ышкаш кылыг-үш чок,
Күшкаш хире үрек туржук,
Күспакка-даа сыңып
хоржок.

* * *

Берге «шиитке» опаап
келген,
Бежен харлаап дижи
берген.
Кулакка-даа, сагышка-даа
Хүгбайыраан, анчыын але.
Сактырымга, ынча
четпээн,
Чалыы болум хевээр дег
чоор.
Көрүнчүктеп харыы дилеп,
Көрлүндүм-даа, шыны ол
боор:
Аныяксыын биеэгиден
Артык-даа дег кандыгаай
чоор.
Арын-баш-даа дырыпаап-
дыр,
Агарган дүк башта чок-тур...
Бежеңнептин, дөгүй бердин,
Берти дээрге, ашак сен дээр.
Ындыг сөстер дыннаарыныр
Ындазында эпчогун-даа.
Үрек кончуг—шынын
сөглээр,
Сүмелешсе, канчап баар
боор...
Дыңнааладым. Согужунун
Дыңзыны мырай дендеп
каап-тыр.
— Эки чогаал бижиринин
Эргинин чаа артан тур сен.
Амыралын харын — дидир.
Аа экис, ындыг болзун!

Салим СҮРҮҢ-ООЛ.

Салим Сүрүң-оол

ОДУРУГГА

(«Озалааш хем» деп тоожудан)

Көк-Баштыг биле ак салдыг ирейнин дүүн кежээки даап болаашкыны шын болган. Арга л, шынап-ла, эпчок чер болза, аткылашпас, оон-моон ---ап чораап, аргалыг-ла болза, Кадыр-Кыйыгга дозар деп бодап алган, оорунге-даа ынчаар чаңып каан. Узун-Анчы базала демги ирейлерниң чугаазы ышкаш, солааннарны саададырын кызып, артты ажыргаш, хемден, салаа дег, адырыкталып үнген улут-биче өзеннерлеп, арга-ыяштың аразы-биле эдертип чораан. Ынчаар чорууру ырак болгаш берт. Узун-Анчы солааннарны эдертсе-эдертсе Одуруг аксынга (ону чамдык улус Күдуруккай одуруу-даа дижир) эккелген. Оон баары—сиилеме ий, оон адаанда — орук, оон адаанда — кадар-оттуг, чаңгыс-даа ыяш, хараган аймаа чок база-ла кадыр ий.

Одуруг бо кавыда ховар дээн кадыр черлериниң бирээзи, оладын үүгле ийи-чаңгыс үүреккир кижилер аңдыпдан дүшейн эртип болур, а кыжын олче кым-даа аттыг ченгивес, ол хамаан чок, чадаг кижи безин, үүгле даянгыыштын - күжү-биле, ужуп-туруп чораап эртер. Бичии-ле кайтыгар болзунаа, шорун, ынавыла хемниң иштинге четпээнде ара доктаар ужур чок. Черле кончуг кадыр ий, чалымга-даа дөмейлезе ажырбас, кырындан харан келирге, кижиниң түрээ сиилээр, караа чалданыр, бажы дескинер, ынчангаш дораа-ла кедээрлей бээр сен. Оон дугайында чонда нептерээн ламчыыр чугаа-даа бар. Шаанда чүве ыйнаан ол. Ол одуругдан кортпас бир эр турган дээр. Кандыг-даа кончуг эрлер аңдыпдан дүүгүп, чедип алгаш, эртип турда, ол дээрге тоовас, аңдының кырында сортаа берген олурар. Орукту эрткен соонда, мактанып, өскелерин кочулап эгелээр: «Эр деп чүве бодур. Мени Кортпаспай дээр ийин — дээш, хөрээн шаштынгылаар.— Эр кижиниң түрээ маадыр болур херек, а силерниң түрээнер чүүдерде чүвел? Каям, көргүзүүлерем: мурнуларда бе азы соонарда бе?» дээш-ле баар. Бир катап кара-доңат үезинде, эллээн эзирик келгеш, биеэки-ле чаңы-биле одуртуп каан. Ол дээрге тайга чоогу, ынчан башкы хар чаапкан. Чортуп олурда, аңы тайгаш, күстүге дүшкет, ол-ла хевээр сиилеп бадыпкан. Эр-даа согунналдыр чаштаап, аңдыбиле чаржып баткаш, үүгле ак черге доктааган. Туруп кээрге, көп-белдиря каракла, та чүүү канчап барган чүве. Боду болза, кудуруум сыр алдым деп, өөнден дыка үр үеде үнмейн, чыткан дээр чүве. Оон соонда, олап эрткенде, тейлегилээш, ыяавыла аңдын чедип алгаш эртер апарган. Ынчангаш чон оон Кортпаспай деп адын солаап, Күдуруккай деп тоолап каан дижир чүве.

Арган-ооллуг кезек оон кырындан бүдүү бакылап келген. Оруу-даа ол, оон хараары-даа албан. Ий болза ужундан эгелээш, сыңга чедир ак, бичии-бачыы онгул-чингил дээрден башка, ажыт чер чок, ону таварып дилги-даа маннап эртер болза, дораан карааш кыныр. Ол болза кудуушкуннуң бичии-ле мурнуу чарыы чүве-дир. Көөрге, солааннар Одуруг аксында бөкперлежи берген турганнар, дооза-ла аттарындан дүшкүлеп алган, үүгле Узун-Анчы, чүүү бодап алган ашак, аңдыныр кырында хевээр. Бичии болганда, Узун-Анчы одуртуп каан, оон соонда — чанчын... «Олла болгай. Ам үнер чери чок, бара иштинче кирген балыктар-биле домей».

Хуралбай баштады беш кижи аңаа арткан. Федор база оларныр биле кады. «Аттарыңар маңаа баглааш, боттарыңар доо мозурлар кырынга барыңар. Бис эгелевээнвисте, боолавас силер» деп, Арган-оол чагаан. Боду, артканнарын эдертип алгаш, чорупкан. Ол, бир каш кижини баштаам, оруктун ыңдыы бажын дуй чыдыптар, а оон өскелерин, бир эвес солааннар халайты, куду алзы салчыптар болза, баш дозар кылдыр, хемче бадырар ужуруг.

Хуралбай канчангаш-ла көөрге, Хартыгазы ийин куду, сыылавышаан, бажыдаа көзүлбес: үүгле ужазы көстүп, төөректелип бадып чыткан, ээзиниң — Узун-Анчының чыдын билип каапканы ол ыйнаан. Ам канчаар боор, кый дээр эвес. Ыт-даа четкен, ээзинге огланыр, оон будунче шурап чоруй, солааннарны ээре берген. Олар, бо ыт чаасканн келбээн деп, биле тыртып кааш, хөлзеп, ыңай-бээр шыварааннап, шаарааныжып, бот-боттарын кыйгырышкан соонда, аттарын ээй тыртыкылап, дедирлеп эгелээн. Ынчан оларныр үүгле башкылыы одуругже үне бергилээн, а соондалары ам-даа өзен иштинде артыышаан турган. А чанчын аңаа чоп хорадааны ол чүве, холунун боозун уштуп эккелгеш, тог кылган. Хартыга сыйт кылдыр алгырып, чемнээн балык дег, өрү кожаа кылынгаш, ийи-үш халып чоруй, ийин куду чуглуп баткаш, шимчеш дивейн баргаа. Хуралбай хорадаанындан билинмес! Хаваан дүйүпкеш, диштерин ызырыпкаш, демин-не хөлдеп алган боозун эктинче тырый тырткылааш, шыгаап-шыгаап, чык-ла кылган. Чанчын сырбаш дээш, хорээн туттунгаш, согаңайныр туруп-туруп, бурунгаар бир үзеш кылынгаш, дедир хондурлүп келгеп, ушкан ыяш дег, ынаар-ла караш дээш, үүгле ийи буду алыраш дээни көзүлген. Хуралбайга улаштыр өөрү база боолай берген. Үүгле Федор, боолаарынын улуу, тура халаш, боозун көдүрүп, чайгылап, алгырга берген:

— Ой оолдар! Боолавакар! Мен— Федор-дур мен! Дүүгүп беринер!

Федор билир: оларныр аразында, оон боду дег, дайынны дүрген-не доозарын күзеп, аал-оранынче тын менди ээп чанар дээш, четтикпейн, дын быжыы-биле турарлар бар. Ынчалза-даа харыы орнунга, бажыныр кыры-биле ийи-үш ок сыыгайныр эрткен. бир ок будунуң адаанда хаяа деттеш, хыыгайындыр кайтыгын чорупкан. Федор дедир-ле калбаш кылдыр чыда дүшкен: «Кай, ындыг бе? Чер силерни шинме». Солагай карак шимлинген, салаа-даа мажыда: tor! tor!.. Чаңгыс-даа ок халас эртпеди ышкаш. Солааннар төөректелип, аттар ок-кадалып ужуп-ла турган. Өске артканнары хөлзеп турда, оон чазарлаткан кымыс-каяктар-ла. Эллиг, ээ чок аттар киштежип-киштежип, ыңай-бээр салчып турда, үүгле карааннаар, чамдыктарыныр үүгүүдаа соо-мурнундан уштунун чаштап турар.

Богда, Хуралбай көөрге, кырган-адазы, аланы азып, эдереп калганы ол ыйнаан, демги-ле чериниде аңдыныр кырында кожайбышаан. Ковайып келгеш, бар-ла шаабиле:

— Кырган-ачай! Кырган-ач-аай! Аңдыдан дүш! Ынай чуглуп бады бар!—деп алгырган. Оозу ол дааш-диңмитке кайын дыңнаар, олурбушаан. База алгырган:— Кырган-ачай! Ойт кырган-ачай!...

Ол аразында сыйт диген соонда, оон хорээнге бир-ле аар үүве моңнапкан. Хуралбай ооң аайы-биле чаймыш кылынгаш, ол-ла хевээр доңгая кээп дүшкен...

Арган-оолдуң бодап алган планы будулган: Хартыга хамык үүвеин электен хайындырып каапкан. Чанчын баштады, он ажыг солааннар өлүрткен, кош-компуг аттар дөгере бош калгылаан. Дириг арткан солааннар баштай тоо-быдарады шапкылажып чоруй, чоорту бөлдүнүү хавырлып келгеш, хем кайы сен дээш, өзенни куду караккулак чок, аттарыныр кара маңы-биле чизиредип бадыпкан.

ССРЭ-ниң төвүнче экспедиция

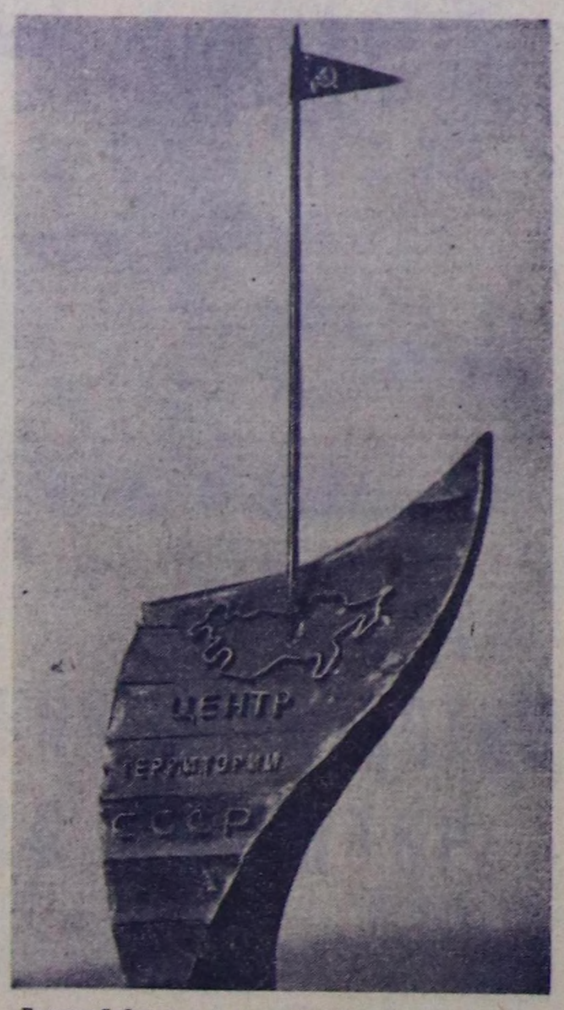

Барыын-Сибирьниң оргулаажыныр тайга-сыр аразында бистиң чуртүүн төвүнче (чоон долготаныр 82 градус 30 минутазында болгаш соңгу широтаныр 62 градус 30 минутазында) бо чайын тускай экспедиция чоруптар. Бистиң Төрээн чуртувустуң география талазы-биле төвүнге титантан чазан кылган тураскаал демдекти тургузар. Ону тайгага вертолёт аппарын чедирер.

ЧУРУКТА: тураскаал демдектиң хевири.

А. ЯКОВЛЕВТИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ПОМИДОРНУ ТАРЫП ӨСТҮРЕРИ

Специалистиң сүмези

Бистин республиканыр-даа агаар-бойдус байдалдарынга помидорнуң, капустаныр, огурецтиң база өске-даа ногаа культураларының доктаамал чаагай түүкүдүн ап болур дээрзинин дугайын Тандыңа ногаалар өстүрер сорт участогунун дүжүлгазы көргүзүп турар. 1973 чылда сорт участогунга 9 сорттуң шепен көргеп. Оларныр кайызыныр-даа болдунар аргаларын тодарадырын үреезинин белеткээриндеп эгелээн бис. Үреезинин тарыыр мурнунда. иридерлүүдер аарыларга үдүр үк үреезинин ТМТД деп хоранбиле 1 кг-га 4—5 грамм онаажыр кылдыр хораннаан бис. Үреезинин хораннаарыныр гранозаны-даа ажыглап болур.

Рассадаларны өстүрүп алырынга оваа кичээнгей салдынган. чите дээрге эки рассада —өстүрген дүжүттүн кезии-дир. Черни каскаш-даа база чер кырынга-даа кылган парниктерге рассаданы өстүргеп. Үк парниктериниң эрги ирилди одээн күзүп-не ыяк аштап арыглаан турган. Рассаданы тарыыр мурнунда өдекти 15—17 хонук бүрүүгаар изидип алыр. Парниктерге баштай изий берген инек одээн 50—60 см кылын кылдыр үрар болгаш оон кырындан изий берген аът одээн дескилей тетер. Парниктерни одек-биле долдурган соонда 1—2 хонгаңда өдек изий берген. кырындан үлдүргей эки довуракты 12—15 см кылдыр үргаш. Кырында үлдүргей довурак чылый берген, 2—3 хонгаш. үреезинни апрельдин 2—3 чаазында чажыр тарып каар. Үреезин чажар мурнунда довуракты чыдыг суг-биле шүүрүлүг лейкадан сугтарар. Үреезинни чашкаш. оон кырындан шишкин каап хонг довуракты 0.5 см кылдыр үрар. А оон соонда парниктерни рамалар-биле дүй шывар болгаш өзүмнер үүүн келгинеге чедир температураны 20—25 градустан күдүлаттас. Баштайгы өзүмнер кестүп келгенде. рамаларны хүндүс ажыдын каар. а өзүмнер массалыг үүүн эгелээнде температураны 2—3 хүн 6—8 градус чедир күдүлаттыр. Оон ынай-ла температура аяс. чылыг хүн 20—25, бүргег хүн—15—18 а дүне—8—10 градус турар.

Помидорлар чылыгга негелдеп культура дээрзин билдингир. Оларныр чаагай черге өзеринин болгаш сайзыраарынын ой-тап температураазы 18—20 градус. Профессор Эдельштейнниң шинчилелдеринден алырга. температура 15 градустан күдүлаарга. помидорнуң чечектелири соксай бээр. а 10 градустан күдүлаарга. өзүп үнери шуут соксаар.

Апрельдин 3—5 чаазында тараанда болгаш апрельдин 10—12 үезинде өзүмнер үүүн келгенде. рассаданы апрельдин төнчүзүнде, азы майныр эгезинде чылыг парниктерге аразын 8х8 см кылдыр тарады олуртуп эгелээр. Парниктерге помидорлар 2—3 бүрүүт апарганда, бир рамага, азы 1.5 дөрбелчин метрге 15 грамм аммиак селитразы. 10 грамм хлорлуг калий болгаш 20 грамм суперфосфат онаажыр кылдыр чемгерилгени эгелээр. Оон соонда 10 хонук эрткенде бир рамага демгиле чүүлдер-биле ол-ла дараалашкаан ёзугаар 30, 20, 40 грамм кылдыр чемгерер. Рассаданы олуртуп эгелээриниң неделя мурнунда үнүштериниң хажыызында дазылдарын оларныр ол-бо талаларының аайы-биле ханыза кырында төккен довурактын алаанга чедип турар кылдыр бижекбиле одура кескилеп каар. Ынчаар каарга. ол одура кестиген дестер довурак иштинге база катап адырланып келир болгаш рассаданы сөөлүнде өске черге түүүн олуртурга эки үнүүчел болур. Эргежок чугулазының хире-чергеан-биле рассаданы суттарыр. довураан үлдүрепп. бок үнүжүн аштап турар.

1973 чылда Алпатьева —905 сорттун үреезининден өстүрген рассаданың чамдыызын тарадып олуртпайн. үнүү кээрге-ле олчаан тарын олуртканн бис. Тарыышкынны апрель 18-те соок парниктерге кылгаш кырындан рамалар-биле дүлаан. Ынчаар тараан рассада дыка быжыг, соокка дадыккан болган. Оон соонда оларны шөлге олуртуп каарга дыка дүрген өзүп үнген. Ол үнүштеринин дүжүдү эки. аарыгга тоолуг алыспаан. ынчалзажок быжкан чиминн эвээш болган Ол дүжүлганы бо чылын база уламчылаар бис.

Помидор өстүрер черни күзүн андарар мурнунда минералдыг чемишчидалгени: хлорлуг калийни гага 40 кг. суперфосфатты — 70 кг. оон-биле кады иринди одекти — 50 тоннаны төккен. Аммиак селитразын чазын культивация мурнунда төккен бис.

Чазын соолгу донат арткенде. июнь 10—15-те рассаданы шөлге тарын олуртпан. Дөрбелчин-үлдүнчак арга-биле 60х60 см болгаш 70х70 см дөрбелчинге сортундан хамаарыштыр 2—2 дөстү олуртпан. Дөрбелчинде дестериниң аразы 10—15 см. Тарып олуртурда, үнүштүн дазын системазын үреевес дээш, кара довураабиле кады туруп алыры чугула.

Олуртпан үнүш эки үнзүн дээш, баштай удаа-дараа суггарар. Олуртпандан бээр 12—15 хонук эрткенде, дөстер үнүп эгелээнде, гектарга аммиак селитразы 15 кг. суперфосфат — 20 кг. хлорлуг калий 20 кг онаажыр кылдыр. баштайгы чемгерилгени чорудар. Ийнги чемгерилгени үнүштериниң байдалынан хамаарыштыр июльдун ийнги азы үшкү он хонуунда чорудар.

Артык бүрүлерни, чимис дестерин аштап каап турар чорук помидорнуң быжарын дүрүгедирнинге кончуг чугула. Ону барымдаалаашы. артык бүрүлер, салбактар аштаглазын баштай парниктерге биз удаа чорутпаш. оон соонда чай дүргүзүнде 1—2 удаа кылыр. а августун эгезинде баштарын үзе тыртып каар.

Августун эгезинде помидорнуң баштайгы чыыдазын кылган. Чай дүргүзүнде 8—9 катап быышканнап чыыр. Кыскан помидорлар 40—50 хуузу болуп турар. Ынчаарга августун 27—28-те ногаан-даа болза. бүгү помидорларны шүүтүзүн чыып алгаш, бажын иштинге чедир быжырган.

Чай дүргүзүнде участок арыг болгуун хайгаарап. суггарган сөөлүнде 2—3 удаа үлдүреднишкинни кылган. Оон-биле чергелештир үнүштүн хорааткчылары-биле пеменсли чорудары база-ла чугула.

Тандыныр сорт участогунга чорутпан бо шенелдениң түүнели чүүү көргүскенил? 9 сорттун иштинден Сибирьниң дүрген быжар сорту эн дээре түүнелдиг болган. Ол сорттуу 1964 чылдан бээр райончуткан. оон дүжүдү элбек болгаш чимизиниң быжары эки. Өзүүшкүн чеан тарын олуртпанындан чимизиниң баштайгы чыылдазынга чедир 115—125 хонук. Эрткен чылын оон дүжүдү гектардан 200.2 центнер, быышкан чимизи гаран — 76 центнер болган. Чимиан чаагай амданныг. үнүжү аарыларга белен алыспас. Массалыг быжары август 10—15-те эгелээр.

Тандыныр үреезин участогунун үстүнде көргүскен дүржүлгазы ажыл-агыйларга ажыктыг болуру чугаажок.

Е. ПЕТРОВА.
Е. АРТЕМЬЕВА.

Тандыныр сорт участогунун агрономнары.

СПОРТ МАСТЕРИ АЛЫШКЫЛАР

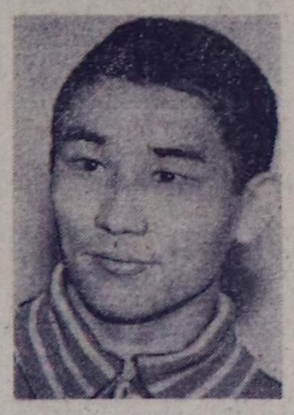

Республиканың «Спартак» эки тура спорт ниитилелинин тургусканы хостуг хүрешке «Азия төвү» шаңнал дээш ажык маргылдааны бо чылдын эгезинде Кызылга эртирген. Анаа Красноярскинин, Кемеровонун, Новокузнецкинин, Абаканын, Кызылдын шилиндек мөгелери киришкен. Оларныр аразында ССРЭ-нин 10 спорт мастери, спорт мастеринге 25 кандидат бар. Моон алгаш көөрге-ле маргылдаанын составы шыырак, бирги чер дээш спортчу демисел шыгыы болуп эрткени тодаргай.

Бо маргылдаага хостуг хүрешке ССРЭ-нин спорт мастерлери Михаил Оюн, Валерий Оюн алышкылар киришкен.

Кызылда аныяктарның спорт школазының тренери Михаил Оюн (улуу) Тываның «Спартак» ниитилелинин төлээзи болуп, 52 килограмм чедир дедзиге хүрешкен. Ол болуунун дензизинге «Азия төвү» шаңнадың чемпиону болган.

Красноярскинин «Труд» эки тура спорт ниитилелинин тренери Валерий Оюн 48 килограмм чедир дензиге, хоорайының адын камгалап хүрешкен. Талантылыг мөге дензизинге база-ла бирги черни эзеэн.

Спорт мастерлери бо алышкылар хостуг хүрешке мергежилдинин, күштүүн, эрес-кашпагайын көргүскен.

Олар хүрешке баштайгы базымнарын Кызылдың № 2 школазынга өөренип тура эгелээн. ССРЭ-нин спорт мастери И. Хасанов аныяк ооларны хостуг хүрешче хандыкшыдын, оон аргаларынга, тактикаазынга өөреткен. Оон түнелиинде Оюн алышкылар хостуг хүрешче-биле шуут-ла бүгү амыдыралын, ажылын холбаштырган. Хүреш оларныр ышак херээ болу бергей.

Михаил Оюн Красноярскинин башкы институдунун күш-культура факультедин, Валерий Оюн Хабаровскинин күш-культура институдун доозун, спорт талазы-биле мергежилдиг тускай эртемнилер болган.

Красноярскиге өөренип чеде бергеш, Михаил мергежилин улам белидери-биле «Труд» ниитилелинин хостуг хүреш секциязынга кирип алган. Анаа ССРЭ-нин алдарлыг тренери Дмитрий Георгиевич Миндиашвили улуг дузаны чедирип, өөреткен. 1969 чылда «Труд» ниитилелинин Топ Чөвүделинин бирги чери дээш Череповец хоорайга болган маргылдаага спорт мастери атты ол чедип алган. Оон бээр улуг-улуг маргылдааларга каш удаа ол киржип, мастер адын балыткан келген. Республиканга болуп эрткен маргылдааларга идепкейлиг киржип, чаңгыс удаа эвес шаңналдыг черлерни эзеэн. 1973 чылда Тыва АССР-нин чемпиону болуп турар.

Михаил Оюн институт доосканн сөөлүнде шериг албанын эрттирип турган, самбо хүрешке ССРЭ-нин спорт мастеринге кандидат атты чедип алган.

1970 чылдан бээр Михаил тренерлеп ажылдап турар. Бо аразында аныяк мөгелерни белеткээр херекке биче эвес үлүүн ол киирип келген. Оон белеткеп турар мөгелери маргылдааларга чедишкининг хүрежин келгени оон эки ажылының тодаргай хереченин болур.

Валерий Оюн 1970 чылда Минскиге болган студентилериниң бүгү-эвилел маргылдаазынга киришкеш, дензизинге бирги черни эзеэн, спорт мастери атты чедип алган. Оон соонда болгулаан хостуг хүрешке РСФСР-нин спартакиадазы. РСФСР-нин бирги чери дээш болган өске-даа маргылдааларга Валерий шаңнадыг черлерни ап, бедик мергежилдиг мөге адын сыкпаан.

Амгы үеде бодунун билиин, аргаларын аныяктарга дамчыдын бээри-биле ол кызымак ажылдап турар.

— Мөге кижи хүрештиң аргаларынга, тактикаазынга өөреприиден ангыда, спорттун янзы-бүрү хевирлеринге киржир, бүгү талазы-биле сайзыралды алыр. Ынчаан мергежил улам бедиир, дадыгар, шыырак, эрес-кашпагай болур. Кол-ла чүве—хүн бүрүде белеткел-ле белеткел. Ол эки түнелдерни бээр — леп, Михаил Оюн биске чугаалады. Ону амыдырал балыткап турар. Алышкылар-ныр чедишкиннериниң үндезини ында.

Спорт мастери алышкылар моон сөөлгаар болур хүрешке шаңналдыг черлерни алыр дээш идепкейлиг хүрежир, аныяк спортчуларны белеткээринге төлептиг күш-ажылчы үлүүн киирер дээш тура-соруктуг ажылдап турарлар.

Х. ТААН-ООЛ.

ЧУРУКТА: Михаил Оюн биле Валерий Оюн алышкылар.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

МУЗЕЙ-БАЖЫҢНАРДА

Космоска ужугар баштайгы ракета системаларының шылгарангай тургузукчузу академик С. П. Королевтун Житомирде музей-бажыңынга чаарби беш мун ажыг кижи чораан. Олар эн ылангыя Космонавтика хүнүнүн бүдүүзүнде ыка хөй болган.

Ракета тулуушкунунун болган космонавтиканың төөгүзүнүн талазы-биле дыка хөй чаа материалдар музейде чыдынган. Ол дээрге, космос техниказының хевирлери болгаш космонавтарның дериг-хереклеери. «Восток». «Союз» корабльдерниң приборлары, автоматтыг совет станцияларының айна. Венерада чедирген вымпельдерниң дүрзүлери-дир. Чамдык делгиирлер космоска-даа четкен.

ССРЭ-нин ужулукчу-космонавтары Герман Титов, Евгений Хрунов болгаш өскелер-даа музейге салыр үүүлдерни база бергеннер. Америк космонавтар ужар үүүлдүн болгаш космонавтиканың төөгүзүнүн дугайында каасталгалыг альбомну чорудуп берген.

Музейде ол чернин алдарлыг чуртакчызының. совет космонавтарның маадырлыг чорууның дугайында беседаларны организаетап турар. С. П. Королёвтун, Ю. А. Гагаринниң чугааларын бижээн пластинкаларны дыңнап турар.

* * *

Эрте-бурунгу Гжатск хоорайда Гагаринниң улуг эвес ыяш бажын-музейи бар. Аңаа Юрий Гагарин болунун аныякчалыы назынын эрттирген.

Амгы үеде музейниң бүгү делгиирлери төрээн планетазын космостан барып эн баштай көрген кижиниң эрес-маадырлыг чорууның дугайын тоожуп турар.

«Ю. А. Гагариннин музейиби-ле дыка сонуургап таныштывыс. Бистер оон-биле бо хире кажан-даа чоок таныжын корбээн бис деп чугаалап болур. Оон дугайында хөйнү билип турган-да болзувусса, ону топтап эн баштай көрдүвүс. Н. Лемченко, Н. Хаустов, Запорожье хоорай».

«Бистер. оон совет кижи болганынга чоргаарланып турар бис. Москва областың Калининград хоорайында «Нептун» клубтун аян-чоруктулары»...

...Ужулукчу-космонавтын тураскаал музейинин демдеглел лентелеринге бижээн сагыш-сеткил илередиишкиннери энмежок хөй.

Гагарин хоорайга бистин Төрээн чуртувустан, хөй-хөй даштыкы чуруттардан кижилер кээп-ле турар. Оон ажыттынганындан бээр төрт чыл иштинде аңаа 150 мун ажыг кижи чораан.

Ам хоорайның төвүнде өртемчейнин баштайгы хайгылчыызынга тураскаалды кылып турар.

(СЭТА-ның корр.).

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин өзугаар алырга, бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чагбас. Мурнуу-барыын угланыышкынныг хат кошкак. Агаарның температураазы даглыг районнарга 6—11, өскелеринге — 14—19 градус чылыг болур.

Кызылга бүргеп, аязыр, чагбас. Хат кошкак. Агаарның температураазы 17—19 градус чылыыр.

Редакторнуң оралакчызы М. Н. СМИРНОВА.

Аштырыышкын болгаш хайым

ХЕЛЬСИНКИ. Апрель 10-да делегейнин болгаш Европа чемпионадынын эдлчеглиг ужуражылгазында ССРЭ биле ЧССР-нин шилиндек командалары ойнаан. Чехословакиянын хоккейистери совет спортчуларны 7:2 санга уткаш. чемпионаттын турнир таблицазын чаасканн баштай берген.

Финляндия биле Швециянын хоккейистеринин ужуражылгазы 3:3 болуп, хайымнашкан.

ССРЭ-нин шилиндек командазы бөгүн Швециянын спортчулары-биле ойнаар.

Телевидение

АПРЕЛЬ 12-ДЕ

КЫЗЫЛДАН

18.00— Л. Шульженко. «6-ты «б» класста сулчаа». Кызылдың Пионерлер бажыңының шин болгумунун шинзи. 18.30 — «Юрий Гагарин». Хроника-документ т а л д ы г фильм. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — Телефильм. 19.40 — «Ниитилел амыдыралының экраны». Дамчыдылга. 20.10— Телемедээлер. 20.20 —Чарлаадар, рекдама.

МОСКВАДАН

20.25 — «Черниң кижизи». Уран-чечен фильм. 22.00 — 22.10 — Чапсар. 22.10 —«Литературлуг помчулгалар». Н. В. Гоголь. «Читкен бижик». 22.30 — Өдүүг телекоргүзүг. Оператта сонуургаарларга. 23.00 — «Ye». Информастыг программа. 23.30—Музыкалыг программа. «Көрүкчүлерниң чагааларын ёзугаар». 23.55 — 02.15 — Өдүүг телекоргүзүг. Хоккейге делегей чемпионады. Швециянын болгаш ССРЭ-нин чыыны командалары.

КИНО

АПРЕЛЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Октаргай делгеминге ужуражылга» 15.20, (Биче залга), «Ынакшын чораан силер бе?» 9.45, 11.30, 13.15, 15.00, 17.00, 18.50, 20.35 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чорвен биле Скроллан» 9.30, 11.15, «Өлүрүкчү чоорук дээш буруудаттырып турар» 15.00, «Ужудуушкуннан ужудуушкунче» 17.20, «Чиңеде эртине» 13.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Аңы-баба болгаш дөртен дээрбечилер» 10.00 «Аныяк Хуарес» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Далай дүвүнде хоорайның дилекчилери» 11.00 «Ковүрүгле кижи» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Бистиң бажыңывыс мында» (2 сериязы кады) 17.30, 20.00 шактарда.

Ажыктыг эрткен

Школачыларның часкы дыштанылгазы хөглүп солун болгаш ажыктыг эрткен. Кызылдың № 7 школазының 9. 10 класстарының өөреникчилери «Кара-Хаак» совхозка ажыктыг ажылды будургеш барган.

Олар ажыл-агыйның парниктериниң иштин аштап. аңаа кара довуракты төкпүшаан. үреезин олуртуп белеткеп дескилээн.

З. БУРУННЕЙ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: 667000

Кызыл. Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажыр № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63. редакторнуң оралакчыларының 35-24. пропаганда киллизиниң 23-54. харыысалгалыг секретарының 23-35. партийжи амыдырал киллизиниң 37-13. культура киллизиниң 23-54. кедээ ажыл-агый киллизиниң 21-47. үлетүүр киллизиниң 22-64. чагаа киллизиниң 41-27. информация база совет тургузуг киллизиниң 20-60. бухгалтерияның 31-75. корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тираж 16056. ЧАГЫГ № 655.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүделиниң Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл Шетинкин-Кравченко кудумчузу бажыр № 1) ТС—00184.